

**BETTANY
HUGHES**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

*Μια ιστορία
τριών πόλεων*

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: ISTANBUL
Από τις Εκδόσεις Weidenfeld & Nicolson, Λονδίνο 2017
ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Κωνσταντινούπολη. Μια ιστορία τριών πόλεων**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Bettany Hughes
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Χρήστος Καψάλης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Τσίρης
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Δημήτρης Χαροκόπος
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Bettany Hughes, 2017
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: jahmaica/123rf
© Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2017

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2017

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-2291-6
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-2292-3

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

BETTANY HUGHES

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Μια ιστορία
τριών πόλεων

*Μετάφραση:
Χρήστος Καψάλης*

*Για την Jane και τον Karl – που με στηρίζουν, σώμα και ψυχή.
Για τον Robin Lane Fox, που μου έδωσε ελπίδα.
Και για όλους εκείνους που δεν μπορούν πλέον
να βαδίζουν στους δρόμους της Πόλης.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εικόνες και χάρτες	15
Ένθετα φωτογραφιών	18
Χάρτες.....	20
Πρόλογος	21
Σημείωση για τις ονομασίες	29
Εισαγωγή	33

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – BYZANTIO

1. Οστά, πέτρες και λάσπη.....	47
2. Η πόλη των τυφλών.....	51
3. Η πόλη του φωτός	58
4. Περσική φωτιά	64
5. Πολιορκημένη πόλη.....	75
6. Κρασί και μάγισσες.....	84
7. Όλοι οι δρόμοι ξεκινούν από τη Ρώμη: Η Εγνατία Οδός.....	95
8. Ο εσωτερικός εχθρός	109
9. Διωγμοί.....	114
10. Μακάριοι οι πράοι, διότι αυτοί θα κληρονομήσουν τη γη.....	118

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

11. Η Μάχη της Μουλβίας Γέφυρας.....	133
12. Πόλη του χρυσού.....	138
13. Εν ονόματι του αίματος του Χριστού.....	146
14. Βασιλεύουσα	152
15. Πίστη, ελπίδα, φιλανθρωπία και το Σύμβολο της Νικαίας	158
16. Ελένη.....	166
17. Γεννήσεις και θάνατοι.....	172
18. Παγανιστές και σφετεριστές	177
19. Το πρόβλημα με τους Γότθους.....	186
20. Περιστέρι της ειρήνης ή σιδερένια γροθιά: Θεοδόσιος.....	192
21. Συγκρούσεις επί Ουρανού και γης: Γάζα και Αλεξάνδρεια.....	201
22. Χριστιανικά σωματίδια σε μια παγανιστική ατμόσφαιρα: Νέα Ρώμη	210

23. Αγάματα στον ουρανό: Ασκητές	217
24. Το σεξ και η πόλη: Ευνούχοι	222
25. Η πτώση της Παλαιάς Ρώμης: το πρόβλημα με τους Γόθους, Μέρος Δεύτερο	227
26. Βάνδαλοι, σοφία και Απίλλας ο Ούννος	233

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – Η ΝΕΑ ΡΩΜΗ

27. Πόλη της Θεοτόκου	249
28. Η Χρυσή Εποχή	257
29. Σεισμοί και φωτιές.....	269
30. Η πόλη-Φοίνικας.....	276
31. Θεάματα, θεάματα.....	285
32. Νόμος και τάξη	290
33. Η εβραϊκή Πόλη	296
34. Η Κλασική Πόλη.....	301
35. Τα πάντα ματαιότης.....	306

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ – ΠΕΡΙΖΗΛΗ ΠΟΛΗ

36. Το ταξίδι του μεταξοσκώληκα.....	323
37. αλ-Κουσταντινίγια	333
38. Ένα κόκαλο στο λαρύγγι του Αλλάχ.....	339
39. Μοναχοί τη νύχτα, λέοντες την ημέρα.....	348
40. Βυζάντιο και Βρετανία.....	352
41. Εικόνες και εικονοκλασία	361
42. Οι φίλοι-εχθροί Βίκινγκ και η γέννηση της Ρωσίας	369
43. Εντός των τειχών.....	379
44. Η Βαράγγεια Φρουρά.....	386

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ – ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

45. Ένα μεγάλο σχίσμα;.....	401
46. 1071, 1081 και όλα αυτά.....	405
47. Η Πόλη των Σταυροφοριών.....	413
48. Μοναχοί διαπραγματευτές και αιμοσταγείς σφετεριστές	420
49. Ενετικός κίνδυνος, ιπποτικά βασίλεια	427

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ – ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΛΑΧ

50. Γιλντιρίμ: ο Κεραυνός	447
51. Καμία πατρίδα για τους μελλοθάνατους	458
52. Πόλη του Λυκόφωτος	465
53. Η κατοικία της ευδαιμονίας	471
54. Ένας Θεός εν Ουρανώ, μία αυτοκρατορία επί Γης	479
55. Αναγεννησιακή Πόλη.....	490
56. Ένας κήπος ανάμεικτων καρπών	498
57. Ένα διαμάντι ανάμεσα σε δύο ζαφείρια.....	507
58. Η μουσουλμανική χιλιετία	517

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ – ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΠΟΛΗ

59. Αυτοκρατορίες της πυρίτιδας και εύφλεκτες προσωπικότητες: Δραγομάνοι και Ευνούχοι.....	531
60. Το Σουλτανάτο των Γυναικών	538
61. Οι Γενίτσαροι.....	546
62. Η Μεγάλη Πολιορκία της Βιέννης.....	552
63. Το εμπόριο λευκής σαρκός και η λευκή πανώλη.....	561
64. Λευκοί Κανκάσιοι	568
65. Σαπούνι και ευλογία.....	574
66. Τουλίπες και υφαντά	581

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ – ΠΟΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ

67. Ω Έρωτα! Νεανικέ Έρωτα!	597
68. Σφαγή.....	602
69. Επανάσταση	608
70. Τσάογκραντ.....	617
71. Σκουτάρι	623
72. Μονόδρομη κίνηση.....	632
73. Ένας ασθενής στον κήπο των ρόδων	639
74. Καλλίπολη: Το τέλος μιας αυτοκρατορίας.....	647
75. Το Κόκκινο Μήλο	666
76. Η Καταστροφή	672
77. Ο τελευταίος Χαλίφης.....	677
78. Παγκόσμιο μέλλον	682

Επίλογος	693
Χρονολόγιο.....	695
Προσάρτημα.....	729
Σημειώσεις.....	733
Βιβλιογραφία	791
Ευρετήριο	837
Ευχαριστίες	865

Ένα διαμάντι καρφωμένο ανάμεσα σε δύο ζαφείρια και δύο σμαράγδια [...] ένας πολύτιμος λίθος στο δαχτυλίδι μιας αχανούς επικράτειας που αγκάλιαζε ολόκληρο τον κόσμο.

Το Όνειρο του Οσμάν, περ. 1280¹

Όσοι δεν είχαν αντικρίσει ως τότε την Κωνσταντινούπολη παρατηρούσαν πολύ επίμονα την πόλη, καθώς ποτέ τους δεν είχαν φανταστεί πως θα μπορούσε να υπάρχει ένα τέτοιο μέρος στον κόσμο.

Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουίνος, Δ΄ Σταυροφορία, 1204²

Αν είχε κανείς μονάχα μια ματιά να ρίξει στον κόσμο, θα έπρεπε να ατενίσει την Κωνσταντινούπολη.

Αλφόνσος Λαμαρτίνος, ποιητής, συγγραφέας και πολιτικός, 1790-1869³

Ω, Θεέ μου! Κάνε η πόλη αυτή να ανθίζει μέχρι το τέλος του χρόνου.

Σουλτάνος Μουράτ Δ΄, 1638⁴

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΕΣ

Σελίδα

- 53 Αγγείο από τη Μαρίνα του Φενέρμπαχτσε (ευγενική παραχώρηση *Şevket Dönmez*)
- 69 Χαρακτικό που απεικονίζει τον Πausανία, περ. 1880 (*Alamy*)
- 71 *Επάνω*: η Στήλη των Όφεων, 1752 (*Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη*)· *κάτω*: η σωζόμενη Στήλη των Όφεων (*Mary Evans*)
- 90 Βυζαντινό νόμισμα, περ. 1ος αιώνας π.Χ.-1ος αιώνας π.Χ. (*Classical Numismatic Group Inc., www.cngcoins.com*)
- 105 Σχέδιο του Μιλίου (*Greek Strategos/Creative Commons*)
- 120 Το Μετάλλιο του Αράς (*Βρετανικό Μουσείο*)
- 135 Σύμβολα τα οποία εμφανίζονταν πάνω σε ασπίδες βορειοευρωπαϊκών φύλων, περ. 300 μ.Χ. (*Ιδιωτική συλλογή*)
- 169 Μπρούντζινο μετάλλιο της Ελένης, 4ος αιώνας μ.Χ. (*Alamy*)
- 171 Ο Κωνσταντίνος στεφανώνεται από την Τύχη, 4ος αιώνας μ.Χ. (*Μουσείο Ερμιτάζ*)
- 183 Ανάγλυφο το οποίο απεικονίζει την ανακήρυξη του Αρδασίρ Β΄ σε αυτοκράτορα (*Alamy*)
- 196 Σκάφη από την ανασκαφή του Λιμένος του Θεοδοσίου (*επάνω*: *Ινστιτούτο Ναυτικής Αρχαιολογίας*· *κάτω*: *Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης*)
- 203 Μπρούντζινο αντίβαρο ζυγαριάς, σε μορφή προτομής (*Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης*)
- 219 Ανάγλυφο Στυλίτη αγίου (*Alamy*)
- 252 Θεότητα του ήλιου από την Ανατολία περ. 1400-1200 π.Χ. (*Getty*)
- 259 Μωσαϊκό του Αγίου Βιταλίου με την αυτοκράτειρα Θεοδώρα (*Alamy*)
- 278 Ξυλογραφία της Αγίας Σοφίας (*Alamy*)
- 280 Αναπαράσταση της Στήλης του Ιουστινιανού (*Antoine Helbert*)
- 283 Η αυτοκρατορική συνοικία της βυζαντινής Κωνσταντινούπολης (*Cplakidas/Creative Commons*)
- 287 Δίπτυχο από ελεφαντόδοντο, 517 μ.Χ. (*Alamy*)
- 329 Απομίμηση βυζαντινών νομισμάτων από τη Σιντζιάνγκ, Κίνα (*Βρετανικό Μουσείο*)
- 330 Χαρακτικό που απεικονίζει τη Νεστοριανή Στήλη, 1887 (*Alamy*)

- 357 Βυζαντινά χάλκινα νομίσματα από το Ρέντλσαμ, Σάφοκ (*Κομητειακό Συμβούλιο Σάφοκ*)
- 378 Ο Λέων του Πειραιώς (*Ιδιωτική συλλογή*)
- 391 Βυζαντινή γυναίκα λογχίζει άντρα της Βαράγγειας Φρουράς (*Εθνική Βιβλιοθήκη της Ισπανίας*)
- 433 Αντίγραφο από χαρακτικό που απεικονίζει τον Ιππόδρομο και χριστιανικά μνημεία της Κωνσταντινούπολης (*Alamy*)
- 452 Χάρτης της Κωνσταντινούπολης από το *Liber Insularum Archipelagi* (*Bridgeman*)
- 461 Το κανόνι του Ουρβανού, Στρατιωτικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης (*Alamy*)
- 468 Γεννάδιος Β΄ και Σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ (*Getty*)
- 474 Χάρτης του Τοπκαπί, έργο του Αντουάν Ιγκνάς Μέλιγγκ (*ευγενική παραχώρηση της Βιβλιοθήκης του University of St Andrews, rfx DR724.M4*)
- 484 Το Σιρέ καθώς διασχίζει τη Δαμασκό, περ. 1895 (*University of California/HathiTrust*)
- 488 Πομπή κατά την κηδεία του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄, 1912 (*Alamy*)
- 493 Σχέδια του Λεονάρντο ντα Βίντσι για τη γέφυρα του Γαλατά (*RMN/Βιβλιοθήκη Γαλλικού Ινστιτούτου*)
- 501 Σύγκριση Σύριας, Ελληνίδας και Οθωμανής, χαρακτικό, 1581 (*Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας*)
- 510 Σκάφη στις θαλάσσιες οδούς της Κωνσταντινούπολης (*Alamy*)
- 515 Πομπή του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς μέσω του Άτμεινταν (*Βρετανικό Μουσείο*)
- 521 Ο Μέγας Κομήτης πάνω από την Κωνσταντινούπολη (*Βιβλιοθήκη Μουσείου Τοπκαπί*)
- 549 Γενίτσαροι (*Getty Images*)
- 565 Το Σκλαβοπάζαρο, Κωνσταντινούπολη, έργο του Ουίλιαμ Άλαν (*Getty*)
- 572 Αμερικανική φωτογραφική κάρτα της «Ζουμίγια της Αιγυπτίας», περ. 1870 (*Greg French Early Photography*)
- 579 Μόδα της Αντιβασιλείας, 1805 (*Mary Evans/Alamy*)
- 583 Πλακάκια με σχέδια τουλίπας (*Alamy*)
- 586 Θέα της Κωνσταντινούπολης, του Αντουάν Ιγκνάς Μέλιγγκ (*ευγενική παραχώρηση της Βιβλιοθήκης του University of St Andrews, rfx DR724.M4*)
- 606 Η Σφαγή της Χίου, του Ευγένιου Ντελακρουά (*Getty*)
- 611 Τέμενος Νουρρετιγιέ, περ. 1900 (*Getty*)
- 613 Γέφυρα του Γαλατά, τέλη 19ου αιώνα (*Βιβλιοθήκη Κογκρέσου*)

- 615 Επάνω: Σπίτια ψαράδων στον Βόσπορο, ζωγραφική του Έντουαρντ Λιρ (*Bridgeman*)· κάτω: Δαγεροτυπία (*Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας*)
- 620 Γελοιογραφία με θέμα τη Μεγάλη Αικατερίνη (*Βασιλική Συλλογή*)
- 629 Δίοποι του Βασιλικού Ναυτικού στην κορυφή του Πύργου του Γαλατά (*Imperial War Museum*)
- 633 Ο μέλλων Εδουάρδος Ζ΄ κοντά στη Θάλασσα της Γαλιλαίας (*Βασιλική Συλλογή*)
- 642 Υποβρύχια στα ναυπηγεία του Τασκιεζάκ (*Smithsonian Museum*)
- 651 Τα γερμανικά καταδρομικά «Breslau» και «Goeben» στον κόλπο της Κωνσταντινούπολης, περ. 1915 (*Getty*)
- 656 Ακτή Ανζάκ, Καλλίπολη, του Τσαρλς Σνόντγκρας Ράιαν (*Australian War Memorial*)
- 661 Ορφανά από τον πόλεμο αναζητούν καταφύγιο σε τέμενος (*SALT Research*)
- 663 Μουσταφά Κεμάλ, περ. 1916 (*Alamy*)
- 665 Χάρτης του Συμφώνου Σάικς-Πικό (*The National Archives*)
- 668 Χάρτης λιμού στην Ευρώπη, 1918 (*Βιβλιοθήκη Κογκρέσου*)
- 675 Έλληνες πρόσφυγες επιχειρούν να εγκαταλείψουν την Κωνσταντινούπολη, 1922 (*Getty*)
- 680 Η Πριγκίπισσα του Μπεράο (*Imperial War Museum*)
- 687 Μάστορας ενώ εργάζεται στον θόλο του Τεμένους Σουλεϊμάνιγιε (*SALT Research, Αρχείο Ali Saim Ülgen*)
- 691 Σύνθημα σε βιτρίνα καταστήματος (*Συλλογή της συγγραφέως*)

ΕΝΘΕΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

- Νεολιθικό αποτύπωμα από ανασκαφές στο Γιενίκαπι (*Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης*)
- Οι ψαράδες της Κωνσταντινούπολης, Codex Matritensis (Κώδικας Μαδρίτης) του Σκυλίτζη (*Alamy*)
- Κυκλικό πορτρέτο του Σεπτίμιου Σεβήρου (*Bridgeman*)
- Απεικόνιση του Χριστού ως θεού Ήλιου (*Alamy*)
- Η Κωνσταντινούπολη ως Τύχη (*Βρετανικό Μουσείο*)
- Μικρογραφία η οποία φέρεται να απεικονίζει το γδαρμένο σώμα του Ιουλιανού του Αποστάτη (*Βρετανική Βιβλιοθήκη*)
- Ο Πευτιγγεριανός Πίνακας (*Bridgeman*)
- Μωσαϊκή απεικόνιση του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (*Getty*)
- Το Περιδέριο του Ντέσμπορο (*Βρετανικό Μουσείο*)
- Μωσαϊκά από το Μέγα Παλάτιον (*Alamy*)
- Ο Πίνακας των Έξι Βασιλέων
- Απεικόνιση του εσωτερικού χώρου μιας συναγωγής στην Κωνσταντινούπολη (*Alamy*)
- Υγρό Πυρ, Κώδικας Μαδρίτης του Σκυλίτζη (*Bridgeman*)
- Το σάβανο του Καρλομάγνου (*Bridgeman*)
- Εικόνα όπου αποτυπώνεται το τέλος της εικονοκλασίας στο Βυζάντιο (*Bridgeman*)
- Φιλοσοφική σχολή στην Κωνσταντινούπολη, Κώδικας Μαδρίτης του Σκυλίτζη (*Alamy*)
- Λεπτομέρεια από το Pala d'Oro
- Η Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, από χρονικό του Ζαν Σαρτιέ (*Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας*)
- Πορτρέτο «Καθήμενου Γραφέα», του Τζεντίλε Μπελίνι (*Bridgeman*)
- Μικρογραφία της Πόλης από τον Ματρακσί Νασούχ (*Alamy*)
- Οθωμανικά στρατεύματα πολιορκούν τη Βιέννη (*Getty*)
- Ο Αλή Πασάς, όπως απεικονίστηκε σε άγνωστη γερμανική εφημερίδα (*V&A*)
- Γιορτή προς τιμήν της Βαλιντέ Σουλτάνας, οθωμανική υδατογραφία (*Bridgeman*)
- Παρέλαση της Συντεχνίας Ζαχαροπλαστών, και Παρέλαση των Οδοκαθαριστών, από το *Surname-i Vehbi* (*Βιβλιοθήκη Μουσείου του Παλατιού Τοπκαπί*)
- Μικρογραφία του Χειρουλλάχ Χειρί Τσαβούσζαντε (*Walters Art Museum*)

Καλλιγραφικό πινάκιο, του Γιάγια Χιλμί Εφέντη (*Sakip Sabance Museum*)
Πανόραμα της Κωνσταντινούπολης, του Χένρι Άστον Μπάρκερ (*Alamy*)
Τουρκικό Λουτρό, του Ζαν Ογκίστ Ντομινίκ Ενγκρ (*Alamy*)
Γυναίκες επιβαίνουν σε βοϊδάμαξα (*Gülhan Benli*)
Τέμενος Ορτάκιοϊ (*Alamy*)
Στρατιωτικοί δύτες στο Αυτοκρατορικό Οπλοστάσιο (*Βιβλιοθήκη του Κον-
γκρέσου*)
Πλανόδιος κουλουροπώλης (*Alamy*)
Ο Κεράτιος Κόλπος (*National Geographic*)
Τα Θεοδοσιανά Τείχη στη σύγχρονη Κωνσταντινούπολη (*Alamy*)

ΧΑΡΤΕΣ

Σχέδια του Jamie Whyte

Σελίδα

- 42 Προϊστορικές τοποθεσίες στην περιοχή του Βοσπόρου, της Θάλασσας του Μαρμαρά και της Μαύρης Θάλασσας
- 44 Πρώτοι ελληνικοί οικισμοί κατά μήκος του Βοσπόρου
- 45 Η Κλασική Πόλη, περ. 5ος αιώνας π.Χ.-3ος αιώνας μ.Χ.
- 94 Εγνατία Οδός
- 126 Η Κωνσταντινούπολη του Κωνσταντίνου, περ. 337 μ.Χ.
- 128 Η Κωνσταντινούπολη του Θεοδοσίου, περ. 450 μ.Χ.
- 130 «Βαρβαρικά» φύλα, περ. 350-450 μ.Χ.
- 244 Η Κωνσταντινούπολη της Χρυσής Εποχής, περ. 565 μ.Χ.
- 246 Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στο απόγειό της
- 316 Εμπορικές οδοί προς την Κωνσταντινούπολη, περ. 7ος-11ος αιώνας μ.Χ.
- 318 Συγκρούσεις με την Κωνσταντινούπολη, περ. 7ος-11ος αιώνας μ.Χ.
- 320 Η Κωνσταντινούπολη του 11ου αιώνα
- 394 Οι Σταυροφορίες
- 397 Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, περ. 1050, και 1204
- 398 Η Κωνσταντινούπολη μετά τις Σταυροφορίες
- 440 Οθωμανικά και βυζαντινά εδάφη στη ανατολική Μεσόγειο, περ. 1451
- 442 Η Κωνσταντινούπολη του 16ου αιώνα
- 444 Επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1300-1683
- 526 Επιθέσεις και αποκλεισμοί, 1624-περ. 1900
- 528 Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, 1566-1923
- 593 Η εμπλοκή των Οθωμανών στον Πόλεμο της Κριμαίας
- 594 Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος
- 596 Επέκταση της Κωνσταντινούπολης, 1807-2000

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

632-718 Μ.Χ.

(10-100 ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΣΛΑΜΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ)

Βεβαίως θα κατακτήσεις την Κωνσταντινούπολη. Τι θαυμάσιος ηγέτης που θα είναι, και τι θαυμάσιος στρατός θα είναι εκείνος ο στρατός!

Παραδοσιακό *χαντίθ* που δηλώνει την επιθυμία του Προφήτη να κατακτηθεί η Κωνσταντινούπολη¹

Ο άνεμος του θανάτου τούς γράπωνε [...] Οι Ρωμαίοι ήταν πολιορκημένοι, όμως οι Άραβες δεν ήταν σε καλύτερη θέση. Η πείνα τούς τυραννούσε σε τέτοιο σημείο, ώστε έτρωγαν τα κουφάρια των νεκρών, τις ακαθαρσίες και τις βρομιές ο ένας του άλλου. Αναγκάζονταν να εξοντώνουν δικούς τους, για να μπορέσουν να φάνε. Ένα μόδι σιτάρι άξιζε δέκα δηνάρια. Αναζητούσαν πετρούλες, που τις έτρωγαν για να ξεγελούν την πείνα τους. Έτρωγαν σκουπίδια από τα πλοία τους.

Μιχαήλ ο Σύρος, Πολιορκία της Κωνσταντινούπολης 717 μ.Χ.²

Δε γνωρίζουμε το όνομα του αγγελιαφόρου – όμως ζούμε με τις επιπτώσεις του μηνύματός του.

Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κώνστας Β΄ ήταν ένας εικοσιπεντάχρονος ηγεμόνας στην πρωτεύουσά του, την Κωνσταντινούπολη, στα μέσα του 7ου αιώνα μ.Χ.³ Στην πόλη είχε φτάσει η είδηση πως μια τρομερή στρατιά Αράβων, πολλοί από τους οποίους αυτοαποκαλούνταν μουσουλμάνοι –«εκείνοι που υποτάσσονται»⁴–, με έναν νεότευκτο στόλο περίπου 200 πλοίων, είχε επιτεθεί στην Κύπρο, την Κω, την Κρήτη και τη Ρόδο. Ο Κώνστας και η χριστιανική Αυλή του γνώριζαν ότι αυτοί οι μουσουλμάνοι, οπαδοί μιας θρησκείας που ακόμη δε μετρούσε ούτε μία γενιά, ήταν ένας λαός της ερήμου· άνθρωποι τόσο διστακτικοί απέναντι στη θάλασσα, ώστε, σύμφωνα με μια γνωστή αραβική παροιμία, «οι πορδές των καμηλών είναι πιο ευχάριστες από τις προσευχές των ψαριών».⁵ Διαθέτοντας υπέριστερες δυνάμεις, και μια ναυτική παράδοση η οποία αναγόταν τουλάχιστον στην περίφημη θεμελίωση της πόλης από ναυτικούς προερχόμενους από την ηπειρωτική Ελλάδα, πριν από 1.400 χρόνια, ο Κώνστας

αναχώρησε από την αστραφτερή, χρυσοστόλιστη πόλη του με την ελπίδα πως τους μουσουλμάνους εχθρούς του τους περίμενε μια ταπεινωτική ήττα.

Κι όμως, μέσα σε μόλις μία ημέρα συγκρούσεων, ο Κώνστας ήταν εκείνος που θα κατέληγε ταπεινωμένος – έχοντας πηδήξει στη θάλασσα ντυμένος σαν κοινός ναύτης, κι ύστερα κουρνιασμένος στο κατάντρομα ενός κοινού πλοίου, προσπαθώντας απεγνωσμένα να γλιτώσει από τη σφαγή στα νερά μεταξύ της Κύπρου και της σημερινής Τουρκίας.⁶ Οι απώλειες που καταγράφηκαν σε αυτή τη σύγκρουση μεταξύ Αράβων και Βυζαντινών, μουσουλμάνων και χριστιανών, ήταν τόσο μεγάλες, ώστε λέγεται πως ολόγυρα η θάλασσα είχε βαφτεί κόκκινη, και άφριζε από το αίμα των ανθρώπων. Οι μουσουλμανικές πηγές ονόμασαν τη σύγκρουση αυτή Ναυμαχία των Καταρτιών· νέα μοντέλα πλεούμενων, οι δρόμωνες και τα *shalandiyyāt*,⁷ υποχρέωναν σε μάχη σώμα με σώμα, καθώς τα βυζαντινά και τα αραβικά σκάφη βρέθηκαν δεμένα μεταξύ τους. Το ανησυχητικό για τη χριστιανική Κωνσταντινούπολη ήταν πως, ενάντια σε κάθε πρόβλεψη, εκείνοι οι οποίοι είχαν επικρατήσει ήταν οι οπαδοί του Μωάμεθ.

Για περισσότερο από μισό αιώνα, η Κωνσταντινούπολη, η θεωρούμενη και ως επίγεια κατοικία του Θεού, θα βρισκόταν, τόσο πρακτικά, όσο και ψυχολογικά, υπό καθεστώς πολιορκίας. Επρόκειτο για μία πόλη η οποία πίστευε ότι απήλαυε θεϊκής ευνοίας και ότι θα παρέμενε απάτητη μέχρι το τέλος του κόσμου. Μόλις έναν αιώνα νωρίτερα, αυτή η Νέα Ρώμη, η πλουσιότερη πόλη σε ολόκληρη την οικουμένη, ήταν η χριστιανική πρωτεύουσα μιας αυτοκρατορίας με έκταση μεγαλύτερη των δύομισι εκατομμυρίων τετραγωνικών χιλιομέτρων. Ο λαός της Κωνσταντινούπολης έτρεφε τέτοια πίστη προς την προστάτιδά του, την Παρθένο Μαρία, ώστε η Θεομήτωρ είχε φτάσει να αποκαλείται «αρχιστράτηγος» της πόλης.

Εγκαταλείποντας τον χώρο της ναυμαχίας, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Κώνστας είχε επιστρέψει αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, όμως τελικά προτίμησε την ασφάλεια της Σικελίας, αφήνοντας τη μητρόπολή του εκτεθειμένη. Εκείνοι που εγκαταλείφθηκαν στο ιστορικό κέντρο της ίδιας της πόλης, πάνω από το σημείο όπου κάποτε έστεκε μια αρχαιοελληνική ακρόπολη, με θέα προς τη Θάλασσα του Μαρμαρά, ή καθισμένοι σκόρπιοι στις ακτές του Βοσπόρου και του Κεράτιου, κάθε άλλο παρά συμπαγές μέτωπο συγκροτούσαν. Στη σκέψη ορισμένων, η κατάκτηση της πόλης από τους Άραβες φάνταζε βέβαιη. Μέσα σε διάστημα λίγων μόλις χρόνων από τον θάνατο του Προφήτη Μωάμεθ, το 632 μ.Χ. (έτος 10/11 στο Ισλαμικό Ημερολόγιο), οι μουσουλμάνοι φάνταζαν έτοιμοι να κυριαρχήσουν στο μεγαλύτερο μέρος του γνωστού κόσμου. Το 632 οι δυνάμεις των Αράβων είχαν κατακτήσει τη βυζαντινή Συρία, το 636 ο βυζαντινός στρατός υποχρεώθηκε σε υποχώρηση στο Γιαρμούκ, το 640 η κατάληψη της Ηλιούπολης τους είχε επιτρέψει να εισχωρήσουν στη βυζαντινή Αί-

γυπτο, το 641 η Αλεξάνδρεια είχε κατακτηθεί, το 642/643 το ίδιο συνέβη με την Τρίπολη, και τώρα θα επιχειρούσαν να κινηθούν βορειότερα. Αν τα γεγονότα είχαν ακολουθήσει αυτή που έμοιαζε να είναι η φυσική τους πορεία, η Κωνσταντινούπολη θα είχε μετατραπεί σε έδρα των χαλίφιδων δεκαπέντε αιώνες νωρίτερα.

Όμως αμέσως μετά τη Ναυμαχία των Καταρτιών καταγράφηκε μια ανάπαυλα. Η νεοπαγής μουσουλμανική κοινότητα είχε εξασθενήσει εξαιτίας μιας κρίσης διαδοχής και της επακόλουθης εμφύλιας διαμάχης – η οποία οδήγησε τελικά, από το 661 μ.Χ., στο σχίσμα μεταξύ σιτών και σουνιτών, το οποίο διαμόρφωσε τον κόσμο όπως τον γνωρίζουμε, και εξακολούθει να υφίσταται μέχρι σήμερα.⁸ Στην Κωνσταντινούπολη η ζωή συνεχιζόταν, έστω και αγχωτικά. Πολλοί εγκατέλειψαν την πόλη, αβέβαιοι για το κατά πόσο αυτή θα μπορούσε να τους θρέψει ή να τους προστατεύσει. Η αυτοκρατορική δυναστεία είχε εισαγάγει εκείνη την εποχή μία φρικτή μορφή τιμωρίας, την αποκαλούμενη ρινοτομία, βάσει της οποίας ακρωτηριάζονταν οι μύτες των ατιμωμένων αυτοκρατόρων (και οι γλώσσες των συζύγων τους). Το χρυσό ρινικό κάλυπτρο θα εξελισσόταν σε σταθερό χαρακτηριστικό του βυζαντινού αυτοκρατορικού ανακτόρου και των τόπων εξορίας. Στις επαρχίες του Βυζαντίου, οι πληθυσμοί κατέφευγαν σε οχυρούς οικισμούς, όπως η Μονεμβασία στην Πελοπόννησο, ή έχτιζαν κυριολεκτικά τους ίδιους, τις κατοικίες, τις εκκλησίες και τις σιταποθήκες τους μέσα στα μαλακά πετρώματα της Καππαδοκίας, στη Μικρά Ασία. Μάλιστα, ο αυτοκράτορας Κώνστας επιχείρησε να μεταφέρει την πρωτεύουσά του στις Συρακούσες, στη Σικελία.

Η αγωνία ήταν δικαιολογημένη: αρχικά το 667 μ.Χ.,⁹ και, στη συνέχεια, το 668 και το 669, οι Άραβες θα επέστρεφαν, οδηγώντας τη στρατιά τους μπροστά στη Χρυσή Πύλη της Κωνσταντινούπολης. Χρησιμοποιώντας ακόμη τα ελληνορωμαϊκά πλοία και εκείνους τους Ελληνοαιγύπτιους ναυτικούς που είχαν εξαναγκάσει να τους υπηρετούν, μετά την κατάκτηση της Αλεξάνδρειας το 642· σταματώντας στον οικισμό της Χαλκηδόνας, μόλις χίλια μέτρα από την Κωνσταντινούπολη, στην απέναντι πλευρά των στενών του Βοσπόρου, σε σημείο από όπου φαίνονταν καθαρά από την πόλη, οι μουσουλμάνοι Άραβες χλεύαζαν και απειλούσαν εκείνους που βρίσκονταν παγιδευμένοι μέσα στην «Περίζηλη Πόλη».¹⁰ Πλέον, στην περιοχή είχε αναδειχθεί, αναμφισβήτητα, μία νέα ναυτική δύναμη. Κάθε άνοιξη, έχοντας ως βάση την Κύζικο, στις ακτές της Μικράς Ασίας, οι Άραβες επιτίθεντο. Το μόνο που τους κρατούσε σε απόσταση ήταν το Υγρό Πυρ, εκείνο το διαβολικό μυστικό όπλο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο παραγόταν από μια μείξη αργού πετρελαίου από τον Καύκασο, θειαφιού, πίσσας και ασβέστη, με δράση παρόμοια με εκείνη των βομβών ναπάλμ, αλλά και η δύναμη πυρός ενός στόλου 500 πλοίων τον οποίο εί-

χε ναυπηγήσει ο Κώνστας κατά την απουσία του στη Σικελία.¹¹ Μια πιο πρόσφατη ανάλυση των συριακών και των μουσουλμανικών πηγών οδηγεί στη σκέψη πως αυτές τις πρώτες αραβικές επιθέσεις θα έπρεπε να τις θεωρήσουμε μάλλον ως ενέργειες παρενόχλησης, παρά ως μια πλήρη και συστηματική στρατηγική πολιορκίας.

Το 717 μ.Χ., όμως, όλα αυτά θα άλλαζαν.

Έχοντας ηττηθεί από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης και τα πρωτοποριακά της όπλα, αλλά χωρίς να πάψουν στιγμή να εποφθαμιούν το έπαθλο αυτό, το 717 μ.Χ. (έτος 98-99 στο Ισλαμικό Ημερολόγιο) οι μουσουλμανικές στρατιές επέστρεψαν. Οι Άραβες είχαν εξασφαλίσει μια βάση στο Γιβραλτάρ το 711, προγεφύρωμα το οποίο τους εξασφάλιζε πρόσβαση σε μεγάλο τμήμα της Ιβηρικής. Τεράστιες εκτάσεις της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής, καθώς και στις παρυφές της Ευρώπης, ήταν δικές τους. Πλέον, είχε έρθει η ώρα να κατακτήσουν την πόλη του Θεού. Το 717, οι δυνάμεις των πολιορκητών, υπό την ηγεσία του αδελφού του χαλίφη Σουλεϊμάν, της δυναστείας των Ομμεϊαδών, που είχε την έδρα του στη Συρία, εξαπέλυσαν επίθεση από ξηράς και θαλάσσης. Ήδη οι Βυζαντινοί είχαν απολέσει κάθε έλεγχο του Καυκάσου και της Αρμενίας. Ένας μουσουλμανικός στόλος 1.800 σκαφών υποστήριζε τον τεράστιο στρατό. Ήταν τέτοιος ο φόβος των ηγετών της Κωνσταντινούπολης, ώστε δόθηκε εντολή σε όλους τους κατοίκους να αποδείξουν ότι διέθεταν τα μέσα να πολεμήσουν, καθώς και κελάρια ικανά να τους συντηρήσουν επί έναν ολόκληρο χρόνο· όσοι δεν περνούσαν τον έλεγχο, εκδιώκονταν. Εκείνη τη χρονιά, η πόλη φύτεψε σιτάρι στα κενά μεταξύ των περιφημων τειχών της.¹² Εν τω μεταξύ, ενθαρρυσμένος από ένα εσχατολογικό όραμα—ότι ένας κυβερνήτης που έφερε το όνομα ενός προφήτη («Σουλεϊμάν» είναι το αραβικό αντίστοιχο του «Σολομών») θα καταλάμβανε την πόλη—, ο επιτιθέμενος στρατός, αποτελούμενος κυρίως από Άραβες και Βερβέρους, συγκέντρωσε τεράστια πολεμικά μέσα και όπλα, συμπεριλαμβανομένων ποσοτήτων νάφθας, ενώ ανήγειρε και δικά του τείχη από λάσπη προκειμένου να δημιουργηθεί κλοιός γύρω από την Κωνσταντινούπολη, αποκόπτοντάς την από τους συμμάχους της.

Όμως στο σχέδιο των Αράβων υπήρχε μια αχίλλειος πτέρνα: οι πλευρές της πόλης που έβλεπαν προς τη θάλασσα δεν ήταν δυνατό να αποκλειστούν από τον στόλο τους. Αρχικά, εκείνο το εξωφρενικό Υγρό Πυρ—τη χρήση του οποίου συντόνιζε από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης ο ίδιος ο Αυτοκράτορας— και, στη συνέχεια, η βολική αυτομόληση ενός αριθμού Αιγυπτίων χριστιανών Κοπτών πάνω σε μουσουλμανικά πλοία σήμαινε πως μπορούσε να συνεχιστεί η τόνωση των προμηθειών, των αντρών και του ηθικού της πόλης υπό την κάλυψη της νύχτας, μέσω εκεί-

νης της κατάμαυρης θάλασσας. Τα επικίνδυνα ρεύματα του Βοσπόρου παγίδευαν τα πλοία των μουσουλμάνων, που, ερχόμενα από τη Θάλασσα του Μαρμαρά, επιχειρούσαν να ενισχύουν τους πολιορκητές. Η απόφαση των ίδιων των Αράβων να ρημάξουν τις γύρω περιοχές είχε αφήσει τους πολιορκητές χωρίς δικά τους τρόφιμα: ο λιμός, ο φόβος και οι αρρώστιες έπλητταν συστηματικά τα αραβικά στρατόπεδα. Ο βαρύς χειμώνας, όταν τα χιόνια κάλυψαν ολόκληρη την περιοχή, οδήγησε όχι τους πολιορκημένους, αλλά τους πολιορκητές, να τρώνε υποζύγια, καταφεύγοντας ενδεχομένως ακόμα και στον κανιβαλισμό.¹³

Τελικά, ανήμερα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στις 15 Αυγούστου 718, ο διοικητής των Αράβων έδωσε εντολή απόσυρσης. Στην προστάτιδα της Κωνσταντινούπολης, τη Θεομήτορα Μαρία, την εικόνα της οποίας είχαν περιφέρει στα τείχη, σε εκείνη πιστώθηκε η νίκη.¹⁴ Συνειδητοποιώντας ότι είχαν το πλεονέκτημα, οι εξουθενωμένοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης κινητοποιήθηκαν προκειμένου να επιτεθούν για τελευταία φορά στον εχθρό που υποχωρούσε – πολλοί Μουσουλμάνοι πνίγηκαν, ενώ άλλοι παρενοχλούνταν από Βουλγάρους. Τα στρατεύματα που διασώθηκαν κατέφυγαν ταλαιπώρα σε συμμαχικά εδάφη, και, από εκεί, στον τόπο τους.

Τα γεγονότα αυτά απέκτησαν θρυλική διάσταση, πριν αποτελέσουν αντικείμενο ιστορικής μελέτης. Οι λυσσαλέες επιθέσεις, η ηρωική αντίσταση και οι αποδράσεις της τελευταίας στιγμής μάς εισάγουν σε ένα επαναλαμβανόμενο στοιχείο της ιστορίας της Κωνσταντινούπολης: δηλαδή ότι πρόκειται για μια πόλη η οποία ζει διπλή ζωή: ως πραγματικός τόπος και ως μύθος.

Τα τραγούδια που εξιστορούσαν τις πολιορκίες της Κωνσταντινούπολης και τις ναυμαχίες έμελλε να τραγουδιούνται γύρω από τις φωτιές των στρατοπέδων και των δύο παρατάξεων σε αυτή τη σύγκρουση, για πολλές γενιές. Οι χρονικογράφοι του Μεσαίωνα και οι μεταγενέστερες πηγές έδωσαν ακόμα μυθικότερες διαστάσεις στα αφηγήματα: κάποιιοι έλεγαν ότι ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Λέων Γ' είχε βυθίσει τον μουσουλμανικό στόλο ακουμπώντας τον Βόσπορο με τον σταυρό του. Πολλοί ορκίζονταν πως ο Κώνστας είχε υψώσει έναν σταυρό την ώρα που οι στρατιώτες του έψαλλαν, και ότι ο μουσουλμάνος στρατηγός Μουαούγια είχε σηκώσει μια Ημισέληνο, με τους άντρες του να απαγγέλλουν από κάτω το Κοράνιο στα αραβικά. Οι χρονικογράφοι προσπερνούσαν το γεγονός ότι και οι δύο στρατοί πιθανότατα μιλούσαν ελληνικά, ότι στρατιώτες και άμαχοι θα μπορούσαν να συνεννοούνται περίφημα, καθώς αντάλλασαν προσβολές και απειλές και μουρμούριζαν τις προσευχές τους.

Τόσο στα χριστιανικά, όσο και στα μουσουλμανικά, σπίτια, το έτος

717 μ.Χ. κατέστη ένα επεισόδιο μιας επικής ιστορίας και μιας νίκης που θα ερχόταν κάποια άλλη στιγμή. Οι Οθωμανοί αργότερα θα πήγαιναν να προσκυνήσουν τα τεμένη και τα ιερά που πίστευαν ότι είχαν ιδρυθεί μέσα στην πόλη κατά το διάστημα της πολιορκίας.¹⁵ Πολλές αραβικές πηγές, μάλιστα, δήλωναν πως οι μουσουλμάνοι στην πραγματικότητα είχαν νικήσει, και προσέβλεπαν σε μία περαιτέρω και πλήρη συντριβή της Κωνσταντινούπολης και των εδαφών της κατά τη συντέλεια του Κόσμου.¹⁶ Κάποιοι έλεγαν πως ο πείσμων Άραβας διοικητής Γιαζίντ Α΄ είχε κατορθώσει να πατήσει τα τείχη της Κωνσταντινούπολης πριν από την πολιορκία του 674, και στο εξής έγινε γνωστός ως *fata al-'arab*, «ο νεαρός πρωταθλητής των Αράβων»· ότι Άραβες καταδρομείς είχαν εισχωρήσει στην πόλη και ότι είχαν απαγχονίσει έναν Βυζαντινό αυτοκράτορα μέσα στην Αγία Σοφία, παίρνοντας εκδίκηση για τη σφαγή των μουσουλμάνων. Στη Δύση, οι ιστορίες των δοκιμασιών της Κωνσταντινούπολης εξακολουθούν να τραγουδιούνται· στον *Άρχοντα των Δαχτυλιδιών* του Τόλκιν, η Μάχη των Πεδίων του Πέλενορ, μια μάχη για τον έλεγχο της πόλης Μίνας Τίριθ, από στεριά και θάλασσα,¹⁷ αντλεί την έμπνευσή της από αυτές τις επιθέσεις· και κάθε χρόνο, στις 15 Αυγούστου, πληθυσμοί σε ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη εξακολουθούν να ευχαριστούν την Παναγία για τις θαυματουργές, προστατευτικές δυνάμεις της. Το ότι η Κωνσταντινούπολη δεν είχε πέσει ενίσχυσε τη γοητεία της. Στη σκέψη πολλών, η πόλη απέκτησε μυθικές διαστάσεις.

Παράλληλα με τις αφηγήσεις του θριάμβου, πληροφορούμαστε με σαφήνεια από βυζαντινές πηγές ότι στο διάστημα των πολιορκιών της Κωνσταντινούπολης, οι Άραβες κατέλαβαν τη Ρόδο, όπου τεμάχισαν και, στη συνέχεια, πούλησαν σε κάποιον Εβραίο έμπορο ένα από τα θαύματα του αρχαίου κόσμου, τον Κολοσσό (ο οποίος, σύμφωνα με άλλους, είχε γκρεμιστεί από σεισμό το 228 π.Χ., ενώ άλλες πηγές υποστηρίζουν ότι είχε αποκατασταθεί από διάφορους Ρωμαίους αυτοκράτορες, ή, ακόμα, και ότι είχε πεταχτεί στη θάλασσα). Αυτός ο τιτάνας της αρχαιότητας στη συνέχεια μεταφέρθηκε με 900 καμήλες (3.000, σύμφωνα με ορισμένους ευφάνταστους χρονικογράφους) προκειμένου να πουληθεί ως κοινό μέταλλο. Το συγκεκριμένο περιστατικό, παρότι αναπαράγεται ενθουσιωδώς από διάφορα μεσαιωνικά κείμενα και πολλές έγκυρες σύγχρονες ιστορίες, δεν εμφανίζεται σε απολύτως καμία αραβική πηγή. Ενδεχομένως πρόκειται για μια προσπάθεια άρνησης, αποτέλεσμα της αμηχανίας που προκαλεί, ή, ίσως, αυτό το «ιστορικό» γεγονός να είναι απλώς ένα μύθευμα το οποίο φέρει όλα τα κλασικά χαρακτηριστικά του βανδαλισμού και της φιλαργυρίας που θα περίμεναν οι αναγνώστες τόσο από τους Εβραίους, όσο και τους «Σαρακηνούς», καρυκευμένο με μια δόση εσχολογικής αγωνίας.¹⁸

Η πολιτισμική μνήμη, η ελπίδα της Ιστορίας, συχνά αποδεικνύεται εξίσου ισχυρή με το ιστορικό γεγονός.

Κι εδώ έχουμε την Κωνσταντινούπολη προσωποποιημένη. Ένας τόπος όπου παραμύθια και ιστορίες συγκρούονται και αναμειγνύονται μια πόλη η οποία γεννά ιδέες και πληροφορίες προκειμένου να εξυφάνει το δικό της μνημονικό. Ένα έπαθλο το οποίο είχε εξίσου μεγάλη σημασία ως κάτι το αφηρημένο, ως ένα όνειρο, όπως είχε και στην πραγματικότητα. Μία πόλη η οποία διαφύλαξε επί μακρόν μια διαχρονική παράδοση, παλιά όσο και η γέννηση του σύγχρονου νου – ένας τόπος όπου καλλιεργούνται αφηγήματα που μας περιγράφουν το ποιοι είμαστε στο παρόν. Με αυστηρούς ιστορικούς όρους, οι αποτυχίες των Αράβων πράγματι σηματοδότησαν τη μεταβολή μιας φιλοδοξίας. Πλέον, στόχος δεν ήταν να «κοπεί το κεφάλι» της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αλλά να επικεντρωθούν στα εδάφη ολόγυρά της, στα ανατολικά, τα νότια, τα νοτιοδυτικά. Το αποτέλεσμα ήταν 700 χρόνια μιας ανήσυχης συνύπαρξης των νέων μονοθεϊστών, μιας συνύπαρξης η οποία στάθηκε μάρτυρας συνεργασιών, καθώς και συγκρούσεων. Όμως κανείς δεν ξεχνούσε πως το «κόκαλο στο λαρύγγι του Αλλάχ» δεν είχε αφαιρεθεί.

Για ανθρώπους οι οποίοι ασπάζονται διάφορες θρησκείες, σε Ανατολή και Δύση, η Κωνσταντινούπολη δεν είναι απλώς μία πόλη, αλλά μια μεταφορά και μια ιδέα – μια προοπτική να περιγράψουμε το πού θέλουμε να μας οδηγήσει η φαντασία μας, πού να σταθεί η ψυχή μας. Μια πόλη η οποία ενθαρρύνει αφηρημένες έννοιες και απτούς στρατούς, θεούς και αγαθά, καρδιά και σώμα, νου και ψυχή, να ταξιδέψουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

Η Κωνσταντινούπολη δεν είναι απλά μια πόλη με πολλά ονόματα, αλλά είναι πολλοί και οι τρόποι μεταγραφής, απόδοσης και ορθογραφίας των ονομάτων των ηγετών, των κατοίκων, των περιοχών, των εχθρών και των συμμάχων της. Σε γενικές γραμμές, επέλεξα την ελληνική μορφή των, για παράδειγμα, Ανατολικών αυτοκρατόρων, όμως χρησιμοποίησα επίσης κοινές μορφές, όπως «Κωνσταντίνος» (Constantine) και «Μιχαήλ» (Michael) όπου αυτό ήταν κατάλληλο. Η απόλυτη συνέπεια είναι στόχος σχεδόν ανέφικτος και, ενδεχομένως, ελαφρώς αυτάρεσκος – σε μια πόλη η οποία συχνά περιγράφηκε ως «φωτεινή», στόχος μου ήταν να διαφωτίσω παρά να συσκοτίσω. Η τουρκική φωνητική χρησιμοποιήθηκε με την ευγενική βοήθεια των Robbin Madden, Lauren Hales και του έξοχου επιμελητή μου Peter James, καθώς και του Anthony Hippisley.¹

Η κλασική ελληνική ονομασία «Βυζάντιο» («Byzantium» στα λατινικά) είναι σχεδόν βέβαιο ότι προέρχεται από την πρωτο-ινδο-ευρωπαϊκή λέξη *bhugo* – αίγα. Ενδεχομένως έχει τοπική, θρακική ρίζα, Βυζ-, που συνδέεται με νερά και πηγές. Σε κάθε περίπτωση, η πλούσια χλωρίδα, πανίδα και γεωλογία της Κωνσταντινούπολης αναγνωρίζονται μέσα από την πρώτη ιστορική ταυτότητα της πόλης, ως Βυζάντιο. Η λέξη «Κωνσταντινούπολη» προέρχεται από το λατινικό όνομα «Constantinus»· συγκεκριμένα, από τον Μέγα Κωνσταντίνο, τον Ρωμαίο αυτοκράτορα ο οποίος επανίδρυσε την πόλη το 324 μ.Χ., οπότε προέκυψε ένας ολόκληρος πολιτισμός, ο οποίος ονομάστηκε «Βυζαντινός» μόλις τον 16ο αιώνα (από τον ιστορικό Ιερώνυμο Βολφ, το 1557). Από το 330 μ.Χ. η πόλη ονομαζόταν «Νέα Ρώμη», ενώ η συνήθης περσική και μεσανατολική ονομασία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν «Rum». Η λέξη «Ιστανμπούλ» είναι είτε τουρκική παραφθορά της ελληνικής φράσης *eis την πόλιν*, είτε του «Islam-bol», «το Ισλάμ αφθονεί». Οι ίδιοι οι Έλληνες αναφέρονταν στην πόλη ως «Στηνπόλη», «Στημπόλη», ή «Πόλη» τουλάχιστον από τον 10ο αιώνα μ.Χ. Μετά την κατάκτηση από τους Οθωμανούς, υπήρξε μια βολική ομοιότητα μεταξύ της τουρκικής εκδοχής του «Στημπόλη», «Σταμπούλ» και «Ισλάμ-μπολ». Ενώ απολάμβαναν τη θρησκευτική διάσταση του Ισλάμ-μπολ, μέχρι τον 19ο αιώνα οι Οθωμανοί ονόμαζαν επίσης την πόλη «Kostantiniyye», ή «Kostantiniye», μια εκδοχή του αραβικού «al-Qustantiniyya». Το όνομα «Κωνσταντινούπολη»/«Kostantiniyye» έπαψε επισήμως να χρησιμοποιείται με την εφαρμογή του Τουρκικού Ταχυ-

δρομικού Νόμου, στις 28 Μαρτίου 1930, σύμφωνα με τον οποίο τα γράμματα δεν έπρεπε να φέρουν πλέον ως διεύθυνση το όνομα «Κωνσταντινούπολη». Πλέον, η πόλη ονομάζεται επισήμως «Ιστανμπούλ». Για περισσότερα από 1.500 χρόνια, στον προφορικό και τον γραπτό λόγο, η μητρόπολη αυτή αναφερόταν απλά ως «Η Πόλις»· η κινεζική ονομασία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, «Fu-lin», είναι παραφθορά του «Πόλιν».²

Ο οικισμός, στην παλαιότερη ιστορική μορφή του, ως Βυζάντιο, δεν μνημονεύεται καν στην Εβραϊκή Βίβλο και την ελληνική Καινή Διαθήκη – μία αναφορά στον Βόσπορο αποδείχθηκε εν τω μεταξύ ότι ήταν παρερμηνεία.³ Παρότι η Κωνσταντινούπολη στην πορεία θα αποκτούσε ισχυρή εβραϊκή κοινότητα, στη βιβλική ιουδαϊκή παράδοση ο τόπος αυτός ήταν πάντοτε «ξένος», μια ασαφής παρουσία – ούτε πόλη αμαρτωλή ούτε γη της επαγγελίας. Το Βυζάντιο απουσιάζει επίσης από την *Ιλιάδα*. Και για τους αρχαίους Έλληνες εκείνη η καμπύλη λωρίδα γης που εξείχε από τον Βόσπορο και κατέληγε στη Θάλασσα του Μαρμαρά ήταν μεθοριακή, μια δασωμένη περιοχή η οποία διατηρούσε το μυστήριό της, ένα αερικό στα σύνορα του πολιτισμού. Σύμφωνα με την παράδοση, ο διάβολος έδειξε στον Ιησού τον Βόσπορο, τον Κεράτιο και την ακρόπολη του Βυζαντίου από το Τσαμλίτζα στην Ασία, προκειμένου να του παρουσιάσει «όλη τη δόξα του κόσμου και των εκεί βασιλείων». Επρόκειτο για έναν οικισμό ο οποίος κατέληξε να ταυτιστεί με την τελειότητα, και, επομένως, με τον ενσαρκωμένο πειρασμό.

Εκεί, στο πολιτισμικό κουβάρι της πόλης, υπήρχαν Ρωμαίοι οι οποίοι έπαψαν να μιλούν λατινικά τον 7ο αιώνα μ.Χ., καθώς και ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, οι οποίοι διατήρησαν την παρουσία τους μέχρι τον 9ο αιώνα. Παρότι οι Λατίνοι εισβολείς το 1204 μ.Χ. περιέγραψαν τους κατοίκους με το όνομα «Γραικοί» (Νικήτας Χωνιάτης, *Ιστορία*), οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλης απέφευγαν την αρχαία ελληνική ονομασία «Έλληνας», λόγω των παγανιστικών συνειρμών της, προτιμώντας το «Ρωμαίος». Οι Έλληνες του 21ου αιώνα σε όλες τις ηπειρούς εξακολουθούν να αυτοπροσδιορίζονται ως Ρωμιοί, δηλαδή Ρωμαίοι, παιδιά της Νέας, ή Δεύτερης, Ρώμης. Οι Έλληνες με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη εξακολουθούν να ονομάζονται Ρωμιοί, ή Rumlar.

Παρότι θα αποτελούσε μια σημαντική ψυχολογική-γλωσσολογική επιλογή, το να περιγράφονται οι κάτοικοι αυτής της πόλης από το 700 π.Χ. μέχρι το 1450 μ.Χ. ως Ρωμαίοι θα προκαλούσε κάποια σύγχυση. Επομένως, στο βιβλίο αυτό οι αρχαίοι Ρωμαίοι ονομάζονται Ρωμαίοι, και εκείνους που έζησαν στον τόπο που άλλοτε λεγόταν Βυζάντιο και ύστερα Κωνσταντινούπολη, τους περιγράφω ως Βυζαντινούς. Η λέξη «Βυζάντιο» αναφέρεται είτε στην πόλη είτε, συνολικότερα, στην αυτοκρατορία των Βυζαντινών. Το όνομα της ίδιας της πόλης σαφώς χρησιμοποιού-

νταν τόσο προκειμένου να εκθειάσει, όσο και να προσδιορίσει την αστική οντότητα. Επί αιώνες στη μεσαιωνική Δύση, ο πολιτισμός της Κωνσταντινούπολης ονομαζόταν «Κωνσταντινουπολίτικος». Όμως λίγο πριν από την άλωση της πόλης από τους Οθωμανούς Τούρκους, το 1453, η Κωνσταντινούπολη ήταν σε γενικές γραμμές ένα τειχισμένο ερείπιο, με ελάχιστα εδάφη υπό τον έλεγχό της.⁴

Οι Οθωμανοί στην Κωνσταντινούπολη αρχικά χρησιμοποιούσαν την ονομασία «Turc» προκειμένου να περιγράψουν ένα άτομο άξεστο, από την επαρχία. Στην εποχή μας, στις δυτικές ακτές των Ηνωμένων Πολιτειών, η λέξη αυτή, ελαφρώς αλλαγμένη («Turk»), χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα αγόρι ιδιαίτερα ζωνρό – αποτελεί μια αντιστροφή της λαϊκής, στερεοτυπικής ανησυχίας που διατηρήθηκε επί αιώνες, και η οποία πρόσφατα επανεμφανίστηκε στον πολιτικό λόγο, καθώς η Τουρκία επιδιώκει να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁵ Το 1578, ο Τζον Λίλι διερωτήθηκε αν «υπήρξε ποτέ Διαβολάκι τόσο πονηρό και Βάρβαρο, Τούρκος τόσο χυδαίος και κτηνώδης»,⁶ ενώ τα λεξικά του 1699, στο λήμμα «Turk» έδιναν και την ερμηνεία του σκληρόκαρδου ανθρώπου. Εκτός από τη σημασία του χωρίς μπράτσα κοντόχοντρο επιίπλου, η λέξη «Οθωμανός» («Ottoman») ακουγόταν συνηθέστερα στα σαλόνια της Δύσης με την έννοια του οθωμανικού κινδύνου ο οποίος απειλούσε τον χριστιανικό πολιτισμό.⁷

Ο «Βόσπορος» («Στενό των Βοδιών») άρχισε να χρησιμοποιείται από τα ελληνικά, και στα λατινικά του Μεσαίωνα, και το όνομα έμεινε. Όταν περιγράψω μια γενική, χρονικά αόριστη, πτυχή της πόλης, χρησιμοποιώ το όνομα Ιστανμπούλ, ή, εφόσον οι πηγές το ενθαρρύνουν, Βυζάντιο, Κωνσταντινούπολη ή Κοσταντινίγιε. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτό μπορεί να είναι χρονολογικά άστοχο, όμως νομίζω ότι οι από αιώνες νεκροί κάτοικοι του Βυζαντίου, της Κωνσταντινούπολης και της Ιστανμπούλ θα δείξουν κατανόηση και, ελπίζω, θα με συγχωρέσουν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ενώ όλες οι άλλες πόλεις έχουν τις δικές τους περιόδους διακυβέρνησης και υπόκεινται στη φθορά του χρόνου, μόνη η Κωνσταντινούπολη μοιάζει να διεκδικεί ένα είδος αθανασίας, και θα εξακολουθήσει να υπάρχει εφόσον υπάρχουν άνθρωποι είτε να την κατοικήσουν είτε να την ανοικοδομήσουν.

Πιερ Ζιλ, 1550¹

Στις 4 Φεβρουαρίου 1939, το BBC μετέδωσε μία ηχογράφιση του ποιήματος του Γ. Μπ. Γέιτς «Αρμενίζοντας στο Βυζάντιο». Με τον τρόπο αυτό, το βρετανικό ραδιόφωνο τιμούσε τη μνήμη του φλογερού Ιρλανδού λογοτέχνη, ο οποίος είχε πεθάνει πριν από επτά ημέρες. Με τον ήχο να παρουσιάζει διάφορες αλλοιώσεις, σφυρίγματα και σπασίματα, και να ισορροπεί κάπου ανάμεσα στο θεσπέσιο και το σκοτεινό, η ηχογράφιση μοιάζει με ένα θραύσμα υπενθύμισης του τι ήταν και σε τι είχε εξελιχθεί η σπουδαία πόλη του Βυζαντίου. Μια μελωδική αντρική φωνή απαγγέλει τους στίχους του Γέιτς, περιγράφοντας έναν τόπο που πήρε μορφή στη σκέψη του ποιητή και εξακολουθεί να ζει στη φαντασία μας: σαρκικό, θεσπέσιο και άφατο – έναν τόπο χαρισματικό, με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, κατακλυσμένο από μια απόκοσμη χάρη, η οποία γεννά ένα εγκόσμιο πάθος.

[...] Για αυτό ταξίδεψα στις θάλασσες και πήγα στην άγια πολιτεία του Βυζαντίου.

Σοφοί στην άγια μέσα φλόγα του Θεού,
σαν τα χρυσά ψηφιδωτά του τοίχου,
βγείτε από την άγια φλόγα και στροβιλιστείτε,
και μουσικοδιδάσκαλοι γενείτε της ψυχής μου.
Κάψτε την άρρωστη απ' τους πόθους της καρδιά μου,
και στο θνητό και τ' άγνωστό της ζώο δεμένη.
και συγκεντρώστε με όλον
μες στο τεχνούργημα της αιωνιότητας.

Κι έξω απ' τη φύση, δε θα ξαναπάρω
από τη φύση την ενσώματη μορφή μου

αλλά μορφή καθώς αυτές που φτιάχνουν
 οι Έλληνες χρυσοχόοι με μάλαμα και σμάλτο
 για να κρατήσουν ξύπνιο κάποιον βασιλέα·
 ή βάζουν σε χρυσό κλαδί να τραγουδήσει
 στους άρχοντες και τις κυρίες του Βυζαντίου
 για αυτά που πέρασαν, περνούνε και θα 'ρθουνε.

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της Κωνσταντινούπολης, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, ήταν αυτά που τροφοδότησαν τον δικό μου έρωτα για την πόλη, μια σχέση που μετρά περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες. Η ιστορία αυτού του τόπου με τα τρία ονόματα –Βυζάντιο (περ. 670 π.Χ.-330 μ.Χ.), Κωνσταντινούπολη, αλ-Κουσταντινίγια, ύστερα Κοσταντινίγιε (περ. 300 μ.Χ.-1930), Ιστανμπούλ ή Στημπόλη (περ. 1453 και μετά)– συχνά απομονώνεται σε διακριτά τμήματα: αρχαίο, βυζαντινό, οθωμανικό, τουρκικό. Όμως, για μένα, η πολιτισμική, πολιτική και συναισθηματική δύναμη της Κωνσταντινούπολης πηγάζει από το γεγονός ότι το αφήγημα της πόλης δεν περιορίζεται από κάποιες γραμμές στον χρόνο. Είναι ένας τόπος όπου οι άνθρωποι συνδέονται στον χρόνο μέσω του χώρου, κι αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο αναμετρήθηκα με το ηράκλειο, ενίοτε αυγείο, έργο της αξιοποίησης στοιχείων στο τοπίο προκειμένου να αφηγηθώ την ιστορία αυτής της πόλης, από την προϊστορία μέχρι το παρόν.

Ιστορικά στοιχεία τα οποία επιβιώνουν στη σύγχρονη μητρόπολη –οι βάσεις στηλών της ύστερης αρχαιότητας σε εμπορικούς δρόμους, πηγές δίπλα σε τεμένη (αρχαία παγανιστικά ιερά τα οποία έμελλε να μετατραπούν σε χριστιανικές εκκλησίες και, στη συνέχεια, σε μουσουλμανικούς τόπους λατρείας)– εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι σήμερα, ως απτά σημεία αναφοράς στους διάφορους πληθυσμούς της πόλης. Η Κωνσταντινούπολη συχνά υπάρχει έξω από τον χρόνο· κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο συγκεκριμένος οικισμός ονομάστηκε Νέα Ρώμη, Νέα Ιερουσαλήμ, Αιώνια Πόλη του Αλλάχ. Σε μια πορεία 8.000 ετών, περισσότερες από 320 γενιές ανθρώπων έζησαν, εργάστηκαν και διασκέδασαν εδώ. Πρόκειται για ένα συνεχές το οποίο άφησε πίσω του ορισμένα ενοχλητικά κενά, αλλά ταυτόχρονα και πλήθος αρχαιολογικών και λογοτεχνικών στοιχείων, πολλά από τα οποία μόλις τώρα αναδύονται από το έδαφος και τα αρχεία, και γύρω από τα οποία εστίασα σε αυτό το βιβλίο. Η Κωνσταντινούπολη φιλοξένησε μεγάλες ιστορικές προσωπικότητες, όμως, εκτός από το να σταθώ σε άτομα τα οποία άσκησαν εξουσία με την κλασική έννοια του όρου, σε αυτές τις σελίδες προσπάθησα επίσης να παρουσιάσω την εμπειρία εκείνων που ίσως να μη συνειδητοποίησαν ότι με τις ενέργειές τους έγραφαν Ιστορία. Ετυμολογικά, ιδεολογικά και φιλοσοφικά, μια πόλη είναι οι άνθρωποι που κατοικούν εντός της. Επομένως, σε αυτό

το βιβλίο θα συναντήσετε γυναίκες, καθώς και άντρες. Θα βρείτε φτωχούς, καθώς και πλούσιους, αδύναμους μαζί με ισχυρούς.

Αυτό που ακολουθεί δεν είναι ένας υπερπλήρης κατάλογος του παρελθόντος της Κωνσταντινούπολης. Είναι ένα προσωπικό, από ταξίδι – μια απόπειρα διερεύνησης του τι απαιτείται προκειμένου να υπάρξει μια πόλη: ειδικότερα, είναι μια εξέταση των νέων στοιχείων που έχουν παρουσιαστεί και αναφέρονται στον παγκόσμιο χαρακτήρα της ιστορίας της Κωνσταντινούπολης – ένας τρόπος, ενδεχομένως, να κατανοήσουμε τόσο την πόλη, όσο και τον εαυτό μας. Η Κωνσταντινούπολη υπήρξε ανέκαθεν ένας ζωτικής σημασίας σταθμός ενός χρονικού και νοητικού δικτύου. Η πόλη είναι μια οντότητα η οποία από μόνη της δεν είναι αυτάρκης – επιβιώνει και μεγαλουργεί τόσο χάρη στην εξειδίκευση, όσο και στις διασυνδέσεις που δημιουργεί πέρα από τα όριά της. Επομένως, εστίασα πάνω σε ορισμένα γεγονότα ή ιδέες που άλλαξαν τα δεδομένα και διαμόρφωσαν την Κωνσταντινούπολη, ή χάρη στα οποία η πόλη απέκτησε επιρροή αλλού. Προσπάθησα να κατανοήσω με ποιους τρόπους ο οικισμός (και ο πληθυσμός του) χρειάστηκε να προσαρμοστεί και να εξελιχθεί προκειμένου να επιζήσει διά μέσου των χιλιετιών, και το πώς αυτό το ασταμάτητο χωνευτήριο εξαπέλυσε ολόγυρα τις σπίθες του για να θερμάνει τον ευρύτερο κόσμο.

Το Βυζάντιο έρχεται στο προσκήνιο μέσα από τα λόγια του Ηροδότου, τον 5ο αιώνα π.Χ., όταν ο Πατέρας της Ιστορίας μνημονεύει μια πλωτή γέφυρα η οποία χτίστηκε από έναν από τους ισχυρότερους ανθρώπους στον κόσμο, προκειμένου να συνδέσει την Ασία με την Ευρώπη.² Καθώς εργαζόμουν για το βιβλίο αυτό, 2.500 χρόνια αργότερα, οι πρώτες υπόγειες σήραγγες που συνδέουν ηπείρους, έργο το οποίο προώθησε ένθερμα ο Τούρκος πρόεδρος Ταγίπ Ερντογάν, ολοκληρώνονταν στην Κωνσταντινούπολη. Η απόπειρα πραξικοπήματος που εκδηλώθηκε από ορισμένες πτέρυγες των Ενόπλων Δυνάμεων προκειμένου να ανατραπεί ο Ερντογάν και η κυβέρνησή του, στις 15 Ιουλίου 2016, οδήγησε στο να σταθμεύσουν άρματα μάχης πάνω στη Γέφυρα του Βοσπόρου, η οποία συνδέει την ασιατική με την ευρωπαϊκή πλευρά της σύγχρονης πόλης. Η Πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης και ο Διεθνής Αερολιμένας «Atatürk» καταλήφθηκαν, ενώ και η διηπειρωτική Γέφυρα Φατίχ Σουλτάν Μεχμέτ φράχτηκε επίσης. Στη διάρκεια της νύχτας, πολίτες που διαδήλωναν στη Γέφυρα του Βοσπόρου –η οποία έκτοτε μετονομάστηκε σε Γέφυρα Μαρτύρων 15ης Ιουλίου– δέχτηκαν πυρά. Μέχρι να ξημερώσει η επόμενη ημέρα, νεαροί στρατιώτες που είχαν στασιάσει, με τα χέρια υψωμένα, παραδίδονταν πάνω από τη θαλάσσια οδό που διατρέχει την Ευρασία· αργότερα, ορισμένοι από αυτούς λιντσαρίστηκαν. Η Κωνσταντινούπολη είναι ένας πρωτεύικός, πυρηνικός τόπος, οι διαθέσεις και ο τρό-

πος λειτουργίας του οποίου θα μπορούσαν να καθορίσουν τη μελλοντική ασφάλεια Ανατολής και Δύσης.

Επειδή η Κωνσταντινούπολη εξυπηρετείται ιδανικά τόσο από τη στεριά, όσο και από τη θάλασσα, ικανοποιούσε από παλιά τη φιλοσοφική και ψυχολογική ανάγκη μας ως είδος να ταξιδεύουμε, να εξερευνούμε, να συνδέουμε και να ελέγχουμε. Ένα χερσαίο κέρασ ρινόκερου, το οποίο εκτείνεται στη Θάλασσα του Μαρμαρά, σε απόσταση 2.700 χιλιομέτρων ανατολικά του Παρισιού και 2.250 χιλιομέτρων βόρεια της Βαγδάτης, η κυρίως Κωνσταντινούπολη, η οποία θεμελιώθηκε στο απώτατο σύνορο της Ευρώπης και σε απόσταση αναπνοής από την Ασία, αναδεικνύεται κατά την Κλασική περίοδο, όταν η ναυτική τεχνολογία εξελίχθηκε έτσι ώστε να επιτρέπει σε περισσότερους ανθρώπους, αγαθά, στρατιώτες και καινούργιες ιδέες να ταξιδέψουν. Άκμασε όταν άντρες και γυναίκες έδρασαν πάνω σε μια προϊστορική λέξη-ιδέα η οποία, θα υποστήριζα, αποτέλεσε τον καταλύτη του πολιτισμού. Αυτός ο πρωτο-ινδο-ευρωπαϊκός όρος *ghosti* (από τον οποίο αντλούμε τις λέξεις *guest*-φιλοξενούμενος, *host*-οικοδεσπότης και *ghost*-φάντασμα) αναφερόταν σε ένα είδος άρρηκτης αρχής, στην ιδέα πως, αντικρίζοντας ξένους στον ορίζοντα, αντί να επιλέξουμε να τους σαρώσουμε με δόρατα και σφεντόνες, θα ήταν προτιμότερο να διακινδυνεύσουμε να τους καλοδεχτούμε στο κατώφλι μας, καθώς ίσως φέρουν μαζί τους νέες ιδέες, νέα αγαθά, καινούργιο αίμα. Με την πάροδο του χρόνου η ιδέα αυτή εξελίχθηκε σε αυτό που οι Έλληνες ονόμασαν *ξενία*, δηλαδή την τελετουργική φιλία μεταξύ φιλοξενούμενου και οικοδεσπότη, κι ήταν ένα πλαίσιο το οποίο συνέδεσε τους κόσμους της αρχαίας Μεσογείου με εκείνους της Εγγύς Ανατολής. Χάρη σε νέα στοιχεία που προκύπτουν από το σκελετικό DNA, πλέον συνειδητοποιούμε ότι οι αρχαίοι λαοί κάλυπταν πολύ μεγαλύτερες αποστάσεις και ταξίδευαν πολύ συστηματικότερα από ό,τι νομίζαμε κάποτε.³ Εφόσον πολιτισμός σημαίνει να φτάνουμε πέρα από τον ορίζοντα και να καλοδεχόμαστε το άγνωστο, να δημιουργούμε δεσμούς, να ανακαλύπτουμε πώς να συμβιώνουμε με τον εαυτό μας και τους άλλους, τότε, τόσο για την Ανατολή, όσο και για τη Δύση, η Κωνσταντινούπολη βρίσκεται στο ιδανικό σημείο προκειμένου να καλύψει αυτή την ανάγκη. Και στην εποχή μας η ανάγκη να κατανοήσουμε το αφήγημα αυτού που ένας Βυζαντινός ονόμασε «πόλη της λαχτάρας του κόσμου» είναι ακόμα πιο επείγουσα.

Η ιστορία της Κωνσταντινούπολης επιταχύνει τη σύγχρονη πολιτική ατζέντα. Πέρα από τις πρόσφατες δραματικές καταστάσεις με τις εμφύλιες συγκρούσεις και τις τρομοκρατικές επιθέσεις, η επίδρασή της βοηθά σε μεγάλο βαθμό να ερμηνευτεί η γεωπολιτική μορφή της ζωής όλων μας. Η πόλη αυτή στήριξε τις πλέον επίμονες θεοκρατίες, διατήρησε την κυριαρχία του χριστιανισμού ως παγκόσμιας θρησκείας, αντιστάθηκε στα

σχέδια διαφόρων χαλίφηδων, και, στη συνέχεια, αγκάλιασε το διαρκέστερο Χαλιφάτο στην Ιστορία. Μετά τη Μέκκα, τη Μεδίνα και την Ιερουσαλήμ, η Κωνσταντινούπολη θεωρείται από πολλούς ως ο ιερότερος τόπος του σουνιτικού Ισλάμ. Ο μεσανατολικός αυτοπροσδιορισμός, η βαλκανική σύγκρουση, η διάσπαση Κροατίας και Σερβίας, ο ρόλος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι επεκτατικές τάσεις της Ρωσίας, η σύγκρουση στους Αγίους Τόπους, οι ιερές συγκρούσεις στις ΗΠΑ και την Ευρώπη, τα διαφιλονικούμενα σύνορα των κρατών του Ιράκ και της Συρίας (αλλά και του Ισραήλ), καθώς και οι απάτριδες πρόσφυγες που επιχειρούν να διαφύγουν από εκεί: όλα αυτά έχουν τις ρίζες τους στην ιστορία της πόλης με τα τρία ονόματα. Αν θέλετε, η Κωνσταντινούπολη είναι η Στήλη της Ροζέτας της διεθνούς διπλωματίας. Τα σημεία όπου οι ηγέτες της κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν κρίσεις στην πορεία των αιώνων – Δαμασκός, Λιβύη, Βαγδάτη, Βελιγράδι, Σαράγιεβο, Κάιρο, Καύκασος και Κριμαία – εξακολουθούν να μας απασχολούν στην εποχή μας. Πολλοί από τους προγόνους μας στην Ευρώπη, την Εγγύς Ανατολή, τη Μέση Ανατολή, την Άπω Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική ήταν σύμμαχοι ή υπήκοοι ή πολίτες ή σκλάβοι είτε κάποιου Έλληνα είτε κάποιου Ρωμαίου, Βυζαντινού ή Οθωμανού αφέντη. Σταφίδες και βαμβάκι, ταπέτα και όπλα, καθώς και άνθρωποι – ταξιδιώτες, αιχμάλωτοι και πρόσφυγες – περνούν εδώ και αιώνες από τα λιμάνια και τις λεωφόρους της «Βασιλεύουσας».

Η τοπογραφία της Κωνσταντινούπολης μπορεί να έπλασε την ιστορία της, και η ιστορία της να διαμόρφωσε το τοπίο της ζωής μας, όμως η πραγματική κλίμακα της πόλης σπανίως έμοιαζε να δικαιολογεί το μέγεθος των περιφημων εχθρών και ηρώων που προσέλκυσε: Κωνσταντίνος Α΄, Αττίλας, Τζένγκις Χαν, ο νέος στρατός του Ισλάμ, Ταμερλάνος, Ιβάν ο Τρομερός, Μεγάλη Αικατερίνη, Βρετανική Αυτοκρατορία, Ισλαμικό Κράτος. Βέβαια, η ιδέα της Κωνσταντινούπολης είναι γεωμετρικά μεγαλύτερη από ό,τι το αποτύπωμά της. Ως μεταφορά αλλά και τόπος η πόλη εμφανίζεται στο ελληνικό θέατρο, στο Κοράνιο,⁴ στον Σαίξπηρ,⁵ υπάρχουν Τούρκοι στον Μολιέρο και Οθωμανοί στον Μακιαβέλι. Η Κωνσταντινούπολη είναι παρούσα στη σειρά ταινιών με τις περιπέτειες του Πράκτορα 007 – το απόλυτο σκηνικό για τα κατορθώματα του Τζέιμς Μποντ στη διηπειρωτική φαντασία. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούν έναν ιδιαίτερο χρόνο όταν περιγράφουν τους θρύλους της πόλης τους – «όπως ιστορείται».⁶ Η Κωνσταντινούπολη είναι ένας τόπος επιχειρήσεων και διασκέδασης, ένας τόπος όπου οι αφηγήσεις συγκρίνουν το βάρος τους με τις ιστορίες. Υπό έννοιες μεγάλες και μικρές, οφείλουμε περισσότερα σε αυτή την πόλη και τον πολιτισμό που υποστήριξε από ό,τι ενδεχομένως φανταζόμαστε: ο όρος *κοινή γλώσσα*, η Λατρεία της Παρθένου Μαρίας,

η Σύνοδος της Νικαίας, το όνομα των Ρομά, τα διαβατήρια, το πιρούνι, ο σοβινισμός, το γεγονός ότι ορισμένοι αυτοαποκαλούνται Λευκοί Καυκάσιοι, η βάση του σύγχρονου Δυτικού νόμου, όλα αυτά αναδύθηκαν μέσα από το χωνευτήρι της Κωνσταντινούπολης. Έργα αρχαίων Ελλήνων τραγικών, ρωμαϊκή φιλοσοφία, χριστιανικά κείμενα, ισλαμική ποίηση – πολλά δείγματα εξαιρετικής ποιότητας διασώθηκαν αποκλειστικά και μόνο χάρη στο έργο των αντρών (και ενίοτε των γυναικών) που μόχθησαν στα σκριπτόρια της πόλης (εργαστήρια αφιερωμένα στην αντιγραφή, μετάφραση και ανάλυση των χειρογράφων) και τις βιβλιοθήκες, τα ιεροδιδασκαλεία και τα μοναστήρια· η Κωνσταντινούπολη έχει συνδράμει σημαντικά στην ενίσχυση της κοινής τράπεζας δεδομένων του πολιτισμού.

Σήμερα, παλιατζήδες με τα ιπήλατα κάρα τους προσπερνούν Ferrari κολλημένες στο εφιαλτικό μποτιλιάρισμα της πόλης. Υπερδεξαμενόπλοια μεταφέρουν πετρέλαιο από τη Ρωσία, και κολοσιαιά φορτηγά πλοία που κουβαλούν αγαθά από τη Θάλασσα του Μαρμαρά στη Μαύρη Θάλασσα περνούν απειλητικά δίπλα από τους ντόπιους ψαράδες. Τρένα και λεωφορεία φορτωμένα επιβάτες μεταφέρουν 10 εκατομμύρια ανθρώπους καθημερινά από, και προς, το κέντρο της πόλης, κι ακόμα περισσότερους στην ευρύτερη Κωνσταντινούπολη, μια τεράστια περιοχή η οποία στηρίζει πρωτογενείς, δευτερογενείς και τριτογενείς βιομηχανίες, με τον πληθυσμό να κυμαίνεται ανεπίσημα στα περίπου 16 εκατομμύρια. Η σύγχρονη πόλη ξεπερνά σε μήκος τα 160 χιλιόμετρα. Γλάροι πετούν γύρω από τον μιναρέ του Μπλε Τζαμιού όπως έκαναν άλλοτε γύρω από τους τρούλους των εκκλησιών της Κωνσταντινούπολης. Πράγματι, είναι μια απίθανη πόλη – μια πόλη της ψυχής–, όμως πηγάζει μέσα από τον τόπο που καταλαμβάνει· είναι αγκυροβολημένη.

Η Κωνσταντινούπολη αποτελεί τον αρχαιότερο συνεχώς κατοικούμενο τόπο στην Ευρώπη. Πρόκειται για ένα αστικό περιβάλλον το οποίο, σε μια πορεία 8.000 ετών, δημιούργησε ένα μωσαϊκό οικισμών και μικροπόλεων, προκειμένου να προκύψει η επιβλητική αλλά και άναρχη εικόνα της σύγχρονης μητρόπολης. Πολλές από τις συνοικίες της πόλης ήταν άλλοτε αυτόνομοι οικισμοί: η Χαλκηδόνα, η Χρυσούπολη, το Σουλτάνχαμετ, το Ψαμάθιο (Ψαμαθιά), το Κοσμίδιο, οι Συναί/Πέραν/Γαλατάς στον Κεράτιο, που τώρα έχουν συνενωθεί, σαν σταγονίδια υδραργύρου που γίνονται ένα, συγκροτώντας την ευρύτερη Κωνσταντινούπολη. Εν τω μεταξύ, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία, οι αρχαιολόγοι έχουν εντοπίσει προ-χαλκολιθικά ευρήματα στην κυρίως πόλη, κάτω από τον αρχαίο Ιππόδρομο – φτάνοντας έτσι πολύ πιο πίσω στο παρελθόν από ό,τι τα σαράντα δύο στρώματα ανθρώπινης κατοίκησης που έχουν εντοπιστεί στην τοποθεσία της Τροίας. Φοίνικες, Έλληνες, Ρωμαίοι, Γενουάτες, Ενετοί,

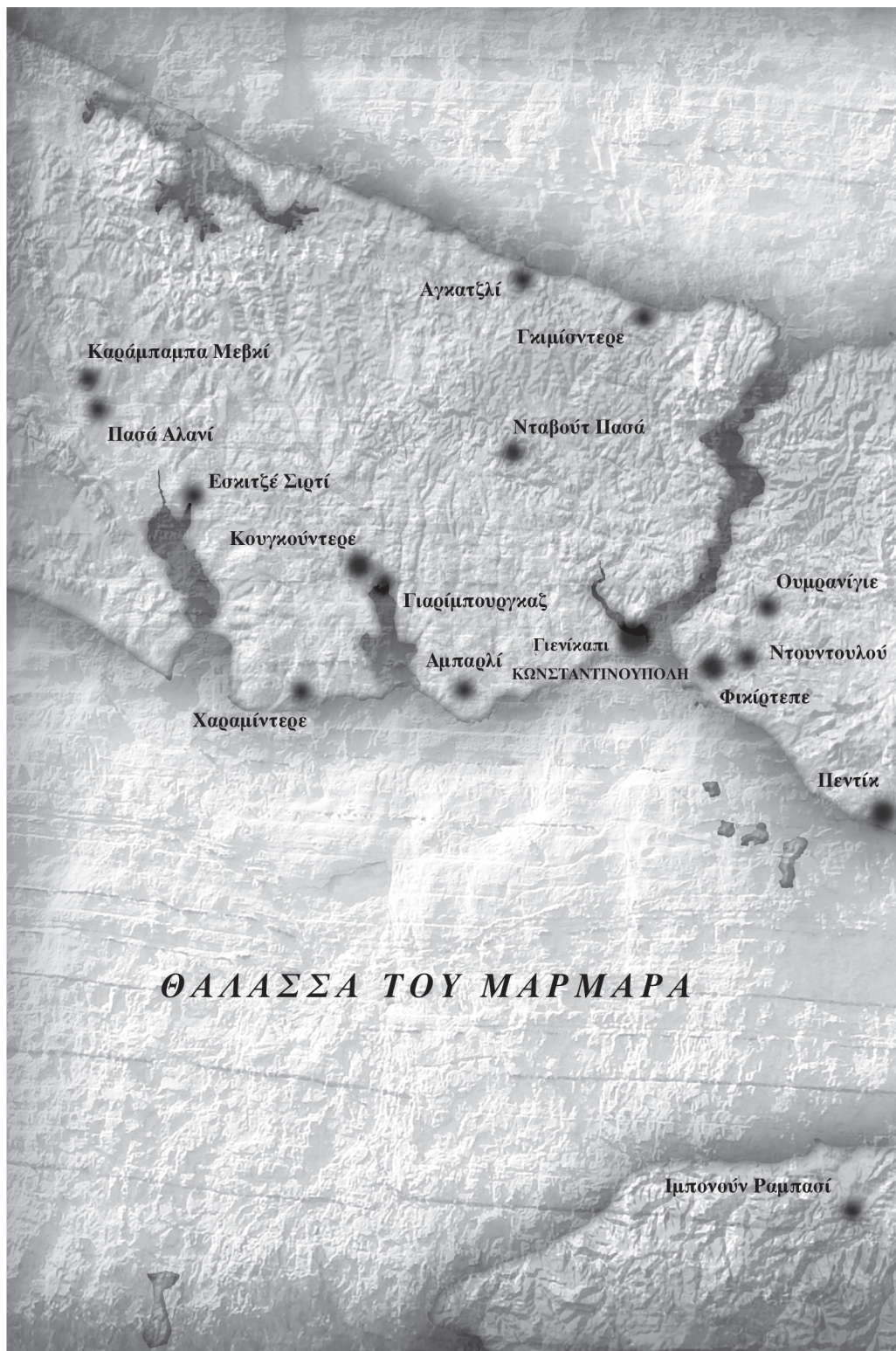
Εβραίοι, Άραβες, Βίκινγκ, Αζέροι, Αρμένιοι, Τούρκοι, όλοι τους έχουν ονομάσει πατρίδα τους αυτό το κομμάτι γης ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Εδώ, αισθανόμαστε ότι βρισκόμαστε στο κέντρο του κόσμου, γιατί πράγματι επικοινωνούμε με πολλούς κόσμους.

Επομένως, αυτό που ακολουθεί είναι μια οργανική εξέταση, μια αρχαιολογική εξέταση τόσο του τόπου, όσο και του πολιτισμού, η οποία επιχειρεί να κατανοήσει μια πόλη που επιδρά στη ζωή μας με τρόπους που έχουμε ξεχάσει ή δεν έχουμε συνειδητοποιήσει ακόμη. Για τη συγγραφή αυτού του βιβλίου χρειάστηκε να ταξιδέψω στις εσχατιές μιας αυτοκρατορίας: στη Γεωργία, προκειμένου να εντοπίσω το Ντμανίσι, όπου πλέον έχει απομείνει μόνο ένας καλόγερος και μια ισχρή στήλη καπνού, πάνω στο σκεπασμένο από την ομίχλη λόφο, όμως εκεί συνέρρεαν κάποτε οι βυζαντινές, περσικές και αρμενικές διαδρομές των καραβανιών, πάνω στον άξονα του Δρόμου του Μεταξιού, δίπλα στα (πρόσφατα ανακαλυφθέντα) λείψανα των παλαιότερων γνωστών ανθρωπιδών στην Ευρώπη, που έφταναν σε ύψος το ένα μέτρο και είκοσι εκατοστά, και, κατά πάσα πιθανότητα, εξοντώθηκαν από μεγαλόδοντες τίγρεις⁷ στα πορώδη σύνορα μεταξύ Τουρκίας και Συρίας, κι από τη λάβρα της Αραβίας στην παγωνιά των Δολομιτών. Αναρριχήθηκα σε αρχαίους κινεζικούς τύμβους και χρειάστηκε να κινηθώ ανάμεσα στα ρήγματα που ακολούθησαν την απώλεια των επαρχιών της Κωνσταντινούπολης μετά τον Μεγάλο Πόλεμο του 1914-1918, τους ελεύθερους σκοπευτές στα σύνορα Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν, τρομοκρατικές απειλές στα Αραβικά Εμιράτα, και τους διαφορετικούς τρόπους να είναι κανείς μουσουλμάνος σε έναν κόσμο που χωρίζεται μόνο από ένα συρματόπλεγμα, στο σημείο όπου η Ανατολία συναντά το Ιράκ. Γευμάτισα στο Παλάτι του Τοπκαπί, την ώρα που έξω συγκεντρώνονταν διαδηλωτές, και ύστερα πήγα να βρω αυτούς τους διαδηλωτές, και τα δακρυγόνα, στην Πλατεία Ταξίμ. Παρακολούθησα μια θάλασσα από τουρκικές σημαίες, τις οποίες ανέμιζαν πέντε εκατομμύρια άνθρωποι που είχαν συγκεντρωθεί για να αντισταθούν στο πραξικόπημα του Ιουλίου του 2016, κοντά στο σημείο όπου βρίσκεται ένα από τα παλαιότερα λιμάνια της πόλης, ένα σημάδι ορατό από το Διάστημα. Η έρευνα για το βιβλίο αυτό με οδήγησε σε πολλά μέρη. Όμως, προκειμένου να κατανοήσουμε πραγματικά την ιστορία της Κωνσταντινούπολης, πρέπει πρώτα να ταξιδέψουμε στις παρυφές του ιστορικού χρόνου, στην προϊστορία, και να στρέψουμε το βλέμμα μας ακόμα πιο πίσω.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Προϊστορικές τοποθεσίες στην περιοχή του Βοσπόρου, της Θάλασσας του Μαρμαρά και της Μαύρης Θάλασσας

ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Ντομαλί

Αγρβα

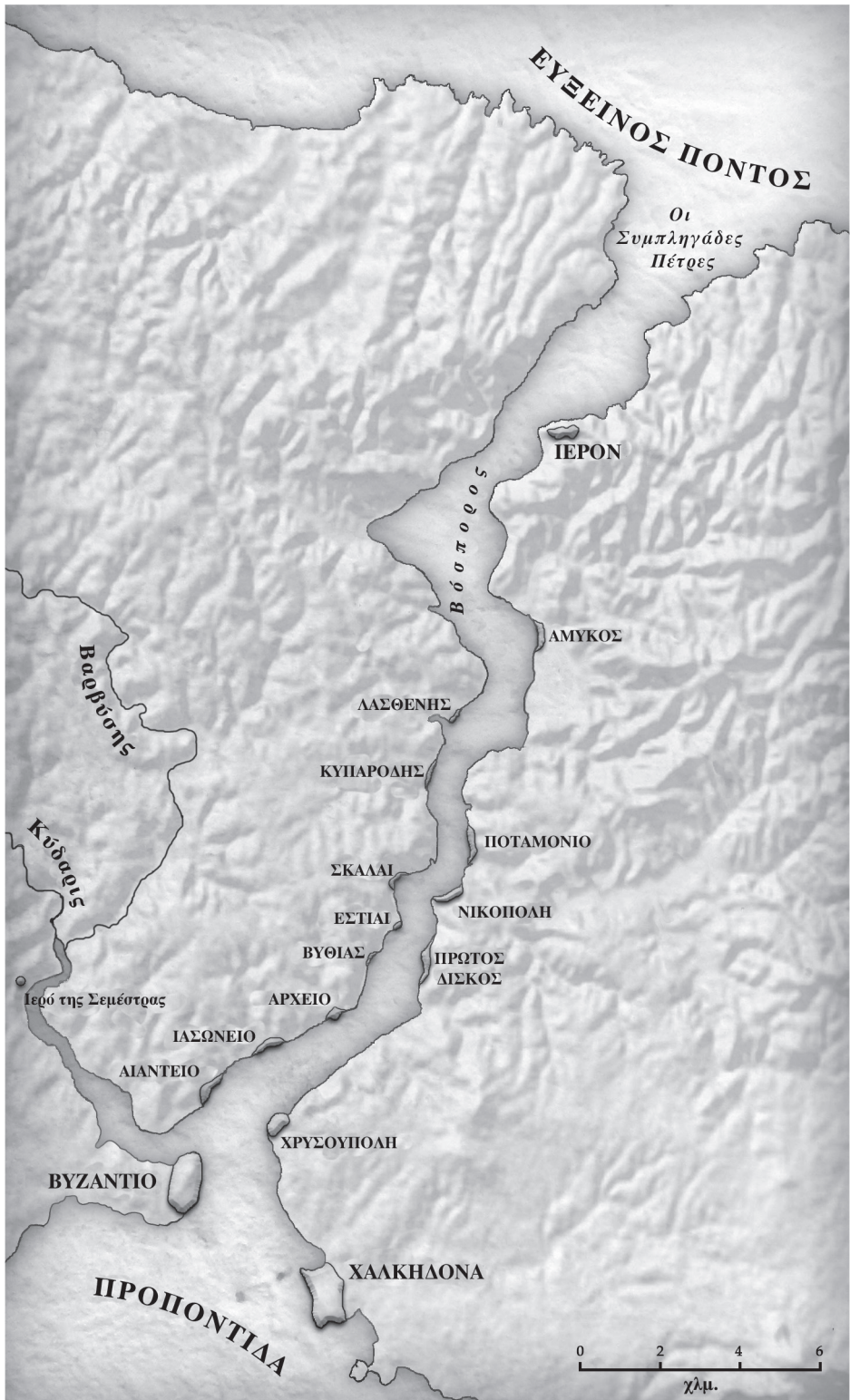
Χαζέτ Ντερεσι

Τουζλα

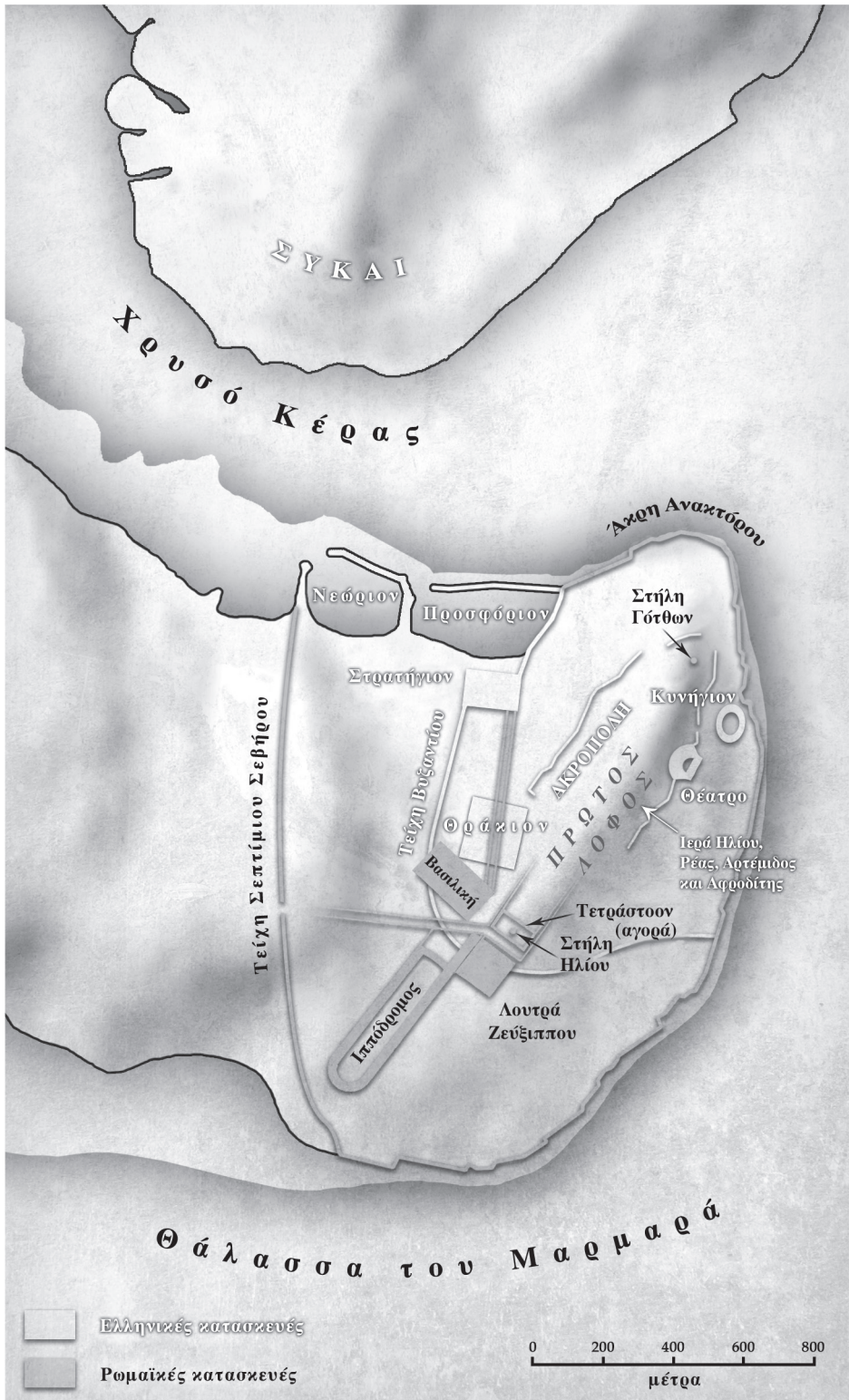
ΝΙΚΟΜΗΑΕΙΑ

Γιαλόβα

Πρώιμοι ελληνικοί οικισμοί κατά μήκος του Βοσπόρου

Η Κλασική Πόλη, περ. 5ος αιώνας π.Χ.-3ος αιώνας μ.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΣΤΑ, ΠΕΤΡΕΣ ΚΑΙ ΛΑΣΠΗ

800000-5500 Π.Χ.

Ξαφνικά ένα πελώριο κύμα υψώθηκε μπροστά τους, τοξωτό, σαν απότομος βράχος· και στο θέαμα αυτό μαζεύτηκαν με σκυφτά κεφάλια [...] Ύστερα ένα θολωτό κύμα ξεχύθηκε καταπάνω τους, και το πλοίο, σαν κύλινδρος, έπεσε πάνω στο μανιασμένο κύμα, σκίζοντας την κούφια θάλασσα. Και το ρεύμα που αποτραβιόταν τη βαστούσε ανάμεσα στις συμπληγάδες· και από τις δυο μεριές τραντάζονταν και βροντούσαν· και τα ξύλα του πλοίου είχαν πιαστεί γερά. Τότε η Αθηνά, με το αριστερό της χέρι, έκανε πέρα τον έναν θεόρατο βράχο, και με το δεξί της έσπρωξε το πλοίο να περάσει [...]

Απολλώνιος ο Ρόδιος· περιγραφή του διάπλου του Βοσπόρου από τον Ιάσονα, *Αργοναυτικά*¹

Ενα φέρετρο ίσως μοιάζει με παράταιρη αφητηρία. Το 2011, χωμένο κάτω από τον σταθμό του μετρό στο Γιενίκαπι, στο κέντρο της σύγχρονης Κωνσταντινούπολης, απέναντι από κάτι μαγαζιά που πουλούσαν ξεσκονιστήρια και πλαστικούς κουβάδες, εντοπίστηκε μια σορός. Κουλουριασμένη σε εμβρυϊκή στάση, στραμμένη στον άξονα νοτιοδυτικά-βορειοανατολικά, χωμένη μέσα σε ένα ξύλινο πλέγμα, σκεπασμένη με ένα ενιαίο κομμάτι ξύλου, κυκλωμένη από νεολιθικά κτίσματα, από βέργες και λάσπη, έχοντας κοντά της νεκρικά δοχεία, αυτή η γυναίκα έζησε στην Εποχή του Λίθου και ενταφιάστηκε μέσα στο παλαιότερο γνωστό, μέχρι στιγμής, ξύλινο φέρετρο σε ολόκληρο τον κόσμο.² Τα ηλικίας 8.000 ετών λείψανα αποτελούν είτε ένα μοναδικό εύρημα, ασυνήθιστα καλοδιατηρημένα χάρη στις αναερόβιες συνθήκες που επικρατούσαν στις λάσπες της Κωνσταντινούπολης, ή, αλλιώς, μια μοναδική ματιά στις ταφικές πρακτικές των προγόνων μας στη νεολιθική Ανατολία. Με τα λείψανα να χρονολογούνται στην περίοδο 6300-5800 π.Χ. (κοντά στην εποχή της παλαιότερης γνωστής «πόλης», με την τυπική έννοια του όρου, στο Τσατάλχεγικ, στην κεντρική Τουρκία), η νεαρή γυναίκα που κείται εδώ είναι προφανές ότι προσπαθούσε να φτιάξει μια καλή ζωή. Στην ίδια ανα-

σκαφή, οι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν, μέσα σε ένα λιπαρό στρώμα κάτω από τον πυθμένα της θάλασσας, τα εργαλεία –ανάμεσά τους ένα ξύλινο φτυάρι, σπόρους και καμένα οργανικά υπολείμματα– που ανήκαν στην κοινωνική της ομάδα. Ορισμένοι θεωρούν ότι το φτυάρι στην πραγματικότητα ήταν κουπί, γεγονός που θα το καθιστούσε το παλαιότερο τέτοιο εργαλείο που έχει βρεθεί, καθώς, και πάλι, είναι 8.000 ετών. Εξίσου εκπληκτικό είναι το γεγονός ότι διασώθηκαν περισσότερα από χίλια ανθρωπίνα αποτυπώματα από αυτό τον προϊστορικό οικισμό. Ορισμένοι από αυτούς τους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης της Εποχής του Λίθου κυκλοφορούσαν ξυπόλυτοι, ενώ άλλοι φορούσαν καλοφτιαγμένα δερμάτινα παπούτσια, ενδεχομένως ακόμα και ξύλινα τσόκαρα, παρόμοια με εκείνα που συναντά κανείς στα χαμάμ της σύγχρονης πόλης.³

Επρόκειτο για μια τοποθεσία στην οποία άξιζε να φτάσει κανείς πεζή· ήταν ένας ζωογόνος τόπος. Έχουν εντοπιστεί συνολικά 236 φυσικές πηγές στην ευρύτερη περιοχή της θρακικής χερσονήσου⁴ – στην περιοχή που ορίζεται από τη Μαύρη Θάλασσα και το Αιγαίο Πέλαγος, με την Κωνσταντινούπολη να βρίσκεται στο ανατολικό της άκρο: ρυάκια, πηγές, ποτάμια, λίμνες και λιμνοθάλασσες, ανάμεσα σε δάση από οξιές, καστανιές και φιστικιές. Εκείνη η νεαρή γυναίκα μέσα στο φέρετρο ανήκε σε μία από τις πολλές γενιές –ξεκινώντας από την παλαιολιθική εποχή– που εκτίμησαν τις χάρες του τόπου όπου σήμερα εκτείνεται η ευρύτερη Κωνσταντινούπολη. Οι προγενέστεροι, μεσολιθικοί, γείτονές της εντοπίστηκαν λίγο παραπέρα, δίπλα στις γιγάντιες αρκούδες του Πλειστοκαίνου, στο Σπήλαιο Γιαρίμπουργκαζ, το οποίο βρίσκεται στις παρυφές της σύγχρονης πόλης. Ο ωχρός ασβεστολιθικός βράχος,⁵ στον οποίο φτάνει κανείς μέσω ενός παλιού δρόμου που περνά μπροστά από εργοστάσια που ασχολούνται με το τσάι, και μαντριά με αρνιά που πρόκειται να σφαχτούν για να εορταστεί το τέλος του Ραμαζανίου, αποτελεί μια φυσική κατοικία. Σε βάθος μεγαλύτερο των οκτακοσίων μέτρων μέσα στον βράχο, και σε ύψη που κατά τόπους ξεπερνούν τα δεκαπέντε μέτρα, κάτω από τα χώματα και τις κοπριές στο Σπήλαιο Γιαρίμπουργκαζ, έχουν βρεθεί ίχνη των πρώτων κατοίκων της Κωνσταντινούπολης –αιχμές από λόγχες, οστέινα θραύσματα και άλλα εργαλεία, φτιαγμένα από χαλαζία, χαλαζίτη και πυρόλιθο–, ενώ οι ανασκαφές συνεχίζονται. Από το συγκρότημα των σπηλαίων σήμερα η σύγχρονη πόλη μοιάζει με φαγοκύτταρο το οποίο εκτείνεται γύρω από μια λιμνοθάλασσα, την Κιτσικτσεκμετζε: στην Εποχή του Λίθου εδώ θα υπήρχαν πυκνά δάση και νερά. Τον χειμώνα έρχονταν αρκούδες εδώ για να πέσουν σε νάρκη, και την άνοιξη εμφανίζονταν οι κοινότητες των ανθρώπων. Ορισμένα από τα ευρήματα στο σπήλαιο χρονολογούνται στα 800.000 χρόνια, δηλαδή 600.000 χρόνια πριν από την εμφάνιση του *Homo sapiens*, γεγονός το οποίο καθιστά την ευ-

ρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης μία από τις παλαιότερες κατοικημένες τοποθεσίες στην Εγγύς Ανατολή. Τόσο οι αρχαιολόγοι, όσο και αρκετοί αξιωματούχοι της πόλης προβληματίζονται έντονα από το γεγονός ότι οι ανθρώπινες δραστηριότητες σε αυτό το προϊστορικό θησαυροφυλάκιο πληροφοριών περιλαμβάνουν την κινηματογράφηση, τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, την καλλιέργεια μανιταριών και την πορνεία.

Οι παλαιότεροι ανθρωπίδες και οι απόγονοί τους της Εποχής του Λίθου εκτιμάται ότι ζούσαν σε ένα εξελισσόμενο περιβάλλον, πολύ διαφορετικό από αυτό που αντικρίζουμε στην εποχή μας: η Θάλασσα του Μαρμαρά αρχικά ήταν μια λίμνη με θολά νερά, την ώρα που άγνωστα ακόμη παχύδερμα κυκλοφορούσαν στις κοιλάδες, πάνθηρες στους λόφους, και περισσότερα από 9.000 ταυτοποιημένα είδη λουλουδιών άνθιζαν στην περιοχή. Γιγάντια ελάφια, μαμούθ και κατάστικτες ύαινες ζούσαν εδώ, απολαμβάνοντας ένα κλίμα το οποίο ήταν δύο βαθμούς θερμότερο από ό,τι το δικό μας.

Εκείνο το ξύλινο φέρετρο ήρθε στο φως στη διάρκεια της κατασκευής μιας υποθαλάσσιας σήραγγας, αξίας τεσσάρων δισεκατομμυρίων δολαρίων, η οποία θα συνέδεε την ασιατική με την ευρωπαϊκή πλευρά της πόλης. Επιπλέον, βρέθηκαν τέσσερα σημεία ταφής και άλλα τέσσερα αποτέφρωσης ανθρώπων, τα οποία χρονολογούνται περί το 6000 π.Χ. Η περιοχή αποδεικνύεται σταδιακά ότι είναι ένα πραγματικό αρχαιολογικό πάρκο: όταν μια ξηρασία, το 2007, υποχρέωσε τους αγρότες της περιοχής να σκάψουν νέα κανάλια άρδευσης, σε απόσταση 27 χιλιομέτρων από το κέντρο της πόλης, οι αρχαιολόγοι έσπευσαν και διέσωσαν κάποια φαινομενικά ταπεινά ευρήματα, τα οποία αποδεικνύονται πολύτιμα. Κι αυτό γιατί, εδώ, στις όχθες της λιμνοθάλασσας του Κιτσικτσεκμετζε και στις όχθες της Κωνσταντινούπολης στη Μαύρη Θάλασσα, βρίσκονται τα παλαιότερα στοιχεία του ανθρώπινου πολιτισμού της Ευρώπης, στη βάση του κρέατος και των λαχανικών: ατρακτοειδείς λόγχες (σε σχήμα πλοίου, από επεξεργασμένη πέτρα) και πυρόλιθοι επεξεργασμένοι με πίεση. Βρέθηκαν επίσης μπαλτάδες για κρέας, μαχαίρια από πυρόλιθο, εργαλεία για απόξεση οστών.⁶ Άραγε, σε αυτά τα σημεία να βρισκόταν κάποια προϊστορική κυνηγετική καλύβα; Μήπως ένα σημείο ανάπαυσης για άντρες και γυναίκες που κάποιες φορές κυνηγούσαν και άλλοτε καλλιεργούσαν τη γη; Οι ανασκαφές στην επάνω πλευρά του Χρυσού Κέρατος αναμένεται να δώσουν επιπλέον στοιχεία.⁷ Η ευρύτερη Κωνσταντινούπολη, κατά πάσα πιθανότητα, κρύβει στοιχεία που αποδεικνύουν την εμφάνιση της γεωργικής καλλιέργειας στην Ευρώπη μία ολόκληρη χιλιετία πριν από τη χρονική στιγμή που θεωρούσαμε ως τώρα ότι είχε φτάσει στην περιοχή.⁸ Η νεολιθική κοινότητα η οποία ζούσε μέσα και γύρω από την Κωνστα-

ντινούπολη είχε αρχίσει να επικρατεί στην πάλη για την επιβίωση πάνω στη Γη. Όμως τότε η Γη αντεπιτέθηκε.

Γύρω στο 5500 π.Χ., μέσα από μία κοσμογονική μεταβολή, η οποία έμελλε να καθορίσει τον χαρακτήρα και την ακόλουθη ιστορία της πόλης, δημιουργήθηκε η τοπογραφία της ευρύτερης Κωνσταντινούπολης.⁹ Ως αποτέλεσμα της δραματικής ανόδου της στάθμης της θάλασσας, μετά το λιώσιμο των παγετώνων, τα νερά πλημμύρισαν την περιοχή, σχηματίζοντας τον Βόσπορο. Η Μαύρη Θάλασσα μετεξελίχθηκε από μια ρηχή λίμνη με γλυκό νερό σε ναυτική ευκαιρία, καθώς τα οστρακοειδή που ζούσαν σε αλμυρά νερά αντικαθιστούσαν εκείνα του γλυκού νερού. Μάλιστα, η στάθμη στην περιοχή ενδέχεται να ανέβηκε ακόμα και 72 μέτρα μέσα σε διάστημα 300 ημερών. Έτσι, σχηματίστηκε ο Κεράτιος, διαθέτοντας φυσικά λιμάνια, ενώ τροφοδοτούνταν από δύο πηγές γλυκού νερού, τους ποταμούς Κύδαρι και Βαρβύση. Κατά τη δημιουργία αυτού του νέου κόσμου πολλές ζωές καταστράφηκαν· σημάδια ανθρώπινης διαβίωσης, καταποντισμένα κτίσματα και επεξεργασμένες δοκοί εντοπίζονται πλέον στον πυθμένα της Μαύρης Θάλασσας. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, περισσότερα από 42 κυβικά χιλιόμετρα νερού σάρωσαν την περιοχή μέσα σε διάστημα ενός έτους, κατακλύζοντας περισσότερα από 1.550 τετραγωνικά χιλιόμετρα εδάφους. Επρόκειτο για ένα συμβάν το οποίο κατέστρεψε έναν κόσμο, αλλά ταυτόχρονα δημιούργησε το πλαίσιο για την εμφάνιση μιας πόλης παγκοσμίου επιπέδου.

Ενώ κάποιοι πολιτισμοί, όπως εκείνος της Αιγύπτου, είχαν μια κάπως επιφυλακτική σχέση με τις θάλασσες, στην Κωνσταντινούπολη το νερό είναι πανταχού παρόν, σε σημείο που οι κάτοικοί της είναι αναγκασμένοι να το καταστήσουν φίλο τους παρά εχθρό. «Στεφανωμένη από νερά»¹⁰ έτσι περιέγραψε ένας χρονικογράφος την πόλη.¹¹ Η σημερινή Κωνσταντινούπολη βρέχεται από τον Κεράτιο, τον Βόσπορο και τη Θάλασσα του Μαρμαρά· στα βόρεια εκτείνεται ο Εύξεινος Πόντος, αλλιώς Μαύρη Θάλασσα, και στα νότια, μέσα από τον Ελλήσποντο και τα Δαρδανέλλια, η Μεσόγειος. Αυτή η «Υγρή Ήπειρος», η οποία κατά καιρούς ονομάστηκε Λευκή Θάλασσα, Πιστή Θάλασσα, Πικρή Θάλασσα, Μέγα Πράσινο και Mare Nostrum (Η Θάλασσά μας), προσέφερε τόσες ευκαιρίες όσα και δεινά. Σε έναν κόσμο με κουπιά και πανιά, με ορμίσκους και φυσικά λιμάνια, η δημιουργία δύο ηπείρων και η εμφάνιση του Βοσπόρου σήμαινε πως ο τόπος της Κωνσταντινούπολης προσέφερε άπειρες δυνατότητες.

Επομένως, όποτε βρισκόμαστε συντροφιά με την Κωνσταντινούπολη, πρέπει να θυμόμαστε πως η ιστορία αυτή έχει να κάνει με μια πόλη αλλά ταυτόχρονα και με τη θάλασσα.

Η Κωνσταντινούπολη ήταν ανέκαθεν ένας τόπος όπου οι ιστορίες συγκρούονται με την Ιστορία. Από το Κοράνιο μέχρι τον Σαίξπηρ, η πόλη με τα τρία ονόματα –Βυζάντιο, Κωνσταντινούπολη, Ιστανμπούλ– αντηχεί ως ιδέα και ως τόπος και ξεπερνά τα σύνορά της, πραγματικά και φανταστικά. Η πύλη ανάμεσα στην Ανατολή και στη Δύση, τον Βορρά και τον Νότο, έχει λειτουργήσει ως πρωτεύουσα της Υστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της Βυζαντινής, της Λατινικής και της Οθωμανικής. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα της ύπαρξής της το κοσμοπολίτικο αυτό μέρος ήταν γνωστό απλώς ως Η Πολιτεία, αλλά, όπως αποκαλύπτει η Μπέτανι Χιουζ, δεν αποτελεί μόνο μια πολιτεία αλλά μια παγκόσμια ιστορία.

Στο επικό αυτό βιβλίο, η Χιουζ μάς οδηγεί σ' ένα μαγευτικό ιστορικό ταξίδι από τη νεολιθική εποχή στο παρόν, μέσω των πολλών ενσαρκώσεων μιας από τις μεγαλύτερες πόλεις, εξερευνώντας τρόπους με τους οποίους η επιρροή της διαμόρφωσε τον ευρύτερο κόσμο. Παράλληλα αφηγείται την ιστορία όχι μόνο αυτοκρατόρων, βεζιρδων, χαλίφδων και σουλτάνων, αλλά των φτωχών και όσων δεν έχουν φωνή, γυναικών και αντρών των οποίων οι προσδοκίες και τα όνειρα επανεφύρανε την Κωνσταντινούπολη.

Βασισμένο σε λεπτομερή έρευνα και νέα αρχαιολογικά ευρήματα, πρόκειται για ένα συναρπαστικό πορτρέτο μιας σπουδαίας πόλης.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗΣ: 19920

ΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ ΜΕ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ